

KIBRIS AĞIZLARINDA EK EYLEM-I (BİRLEŞİK ÇEKİMLER)

Gürkan GÜMÜŞATAM*

ÖZET

Bu çalışmada, ek eylemin Kıbrıs ağızlarındaki kullanımları incelenmiş ve birleşik çekimler sıralanıp ölçünlü Türkçeyle karşılaştırılmıştır. Önce ek eylemin ses bilgisi özellikleri değerlendirilmiştir. Bunun ardından ek eylemin kipleri sıralanmıştır. Çalışmanın sonraki aşamasında hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerinin Kıbrıs ağızlarındaki çekimi aktarılmıştır. Veriler derlenen örneklerle de desteklenmiştir. Sonuçlar ölçünlü Türkçe ve diğer Türkiye Türkçesi ağızlarıyla karşılaştırılmış, Kıbrıs ağızlarına özgü kullanımlar saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Ağızları, Ölçünlü Türkçe, Ek Eylem, Birleşik Çekim...

SUBSTANTIVE VERB ON TURKISH CYPRIOT DIALECTS-I (COMPOUND TENSES)

ABSTRACT

In this study examined use of additional action on Turkish Cypriot dialects and listed compound tense. This substantive verb when compared with standart Turkish. First, substantive verb features evaluated in phonetics. After that, substantive verb modes of action are listed. The next stage of the study, compound tenses of imperfect, narrative and stipulation on the Turkish Cypriot Dialects transferred. The data collected is supported by examples. The results compared with a standard Turkish and other Turkey Turkish accent, Turkish Cypriot dialects identified specific uses.

Keywords: Turkish Cypriot Dialects, Standart Turkish, Substantive Verb, Compound Tenses...

Giriş

Kıbrıs ağızlarının (KA) ölçünlü Türkçeden (ÖT) ayrılan birçok morfolojik, semantik ve sentaktik hususiyetleri bulunmaktadır. Ancak, Türkiye Türkçesi ağızları içinde yer alan ve büyük ilgi toplayan KA ile ilgili çalışmalar halen arzulanan seviyeye ulaşamamıştır¹.

Bu çalışmada KA'da ek eylemin biçim ve kullanım özellikleri değerlendirilmiştir. KA'da 'i-' ek eylemi, ekleşme sırasında ve birleşik çekimler meydana getirirken kendine özgü örneklerle

* Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, elmek: gurkan.gumusatam@emu.edu.tr

¹ KA'nın gramatikal özelliklerini inceleyen yerli araştırmacılara ait kimi eserler bulunur. Ancak bunlar akademik etkinlikte değildirler ve yöntem yanlışları hemen göze çarpar. KA'nın grameriyle ilgili yayınlar için bk. Erdoğan Saraçoğlu, (2004), *Kıbrıs Ağızları*, Lekoşa: Ateş Matbaacılık; Ali Gürkan, (1997), *Kıbrıs Ağızlarında Edatlar, Bağlaçlar ve Ünelemlerin Kullanım Özellikleri*, Ankara: KKTC Milli Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı Yayınları-37. Ayrıca KA'nın gramatikal hususiyetleri konusunda farklı araştırmacılarca, farklı yerlerde yayınlanmış ve daha sonra bir araya getirilmiş olan şu yayın , KA'nın gramatikal özelliklerinin akademik açıdan değerlendirildiği ilk önemli toplu neşriyat olarak değerlendirilebilir: Rıdvan Rıdvan Öztürk ve öte. (2009), *Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızları Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kesit Yay. KA ile ilgili yürütülen diğer çalışmalar konusunda kaynakça denemeleri de yapılmıştır. Bunun için bk. Gülden Sağol, (1997), "Kıbrıs Ağızları Üzerine Hazırlanan Çalışmalar", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İstanbul: Yesevi Yayıncılık, S:8, s. 99-106; Necdet Osam ve Meltem Keleşir, (2006), "Bibliography of studies on Turkish Cypriot dialect", *International Journal of the Sociology of Language*, s. 107-117; Tuncer Gülensoy ve Ercan Alkaya, (2003), *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*, Ankara: Akçağ Yay. s. 141-146.

ÖT'den ayrılır. ÖT'de göremeyeceğimiz türden katmerli birleşik çekimler, kip anlatımında yan katman etkisinin varlığını ortaya koyar.

Günümüze değin KA üzerinde yapılan incelemeler bu ağzın ses bilgisi (fonetik) özelliklerinin değerlendirilmesinde yoğunlaşır ve yapılan çalışmalarda birçok yöntem yanırları gözlenir (Argunşah 2000, 15-25). Toplum dilbilimsel açıdan değerlendirmeler de olmakla beraber, bu ağzın söz varlığı (leksik incelemeler)², biçim özellikleri (morfoloji) ve söz dizimi (sentaks) ümit edilen derecede ele alınmamıştır. Bu tür çalışmaların önündeki en büyük engeller, ilgili sahada çalışan araştırmacıların sayıca azlığı, Kıbrıs'ın mevcut durumu³ ve halen daha sağlıklı bir derlemenin yayınlanamamasıdır⁴. Elde bir derleme yayını olmaması, sınırlı sayıdaki kaynak üzerinden araştırmacıları veri toplamaya veya ferdî derleme çalışmalarına, dolayısıyla tekrar tekrar sahaya çıkmaya zorlamaktadır. KA için yapılacak en önemli katkı bir an evvel derleme metinleri kitabının ve gramerinin hazırlanmasıdır. Bu inceleme de KA'nın ileride hazırlanacak gramerine küçük bir katkıdır. İncelemede öncelikle ÖT'de ek eylemin durumu değerlendirilmiş, ardından KA'da ek eylemin biçim ve kullanımıyla ilgili bilgiler sıralanmıştır.

Değerlendirilen veriler, Kıbrıs'ta önceden yapılmış yayınlardan⁵ ve yeni derlenen metinlerden saptanmıştır. İncelemenin hacmini aşması için ek eylemin biçim ve kullanım özellikleri ÖT ile karşılaştırılmış, gerekli görülen hâllerde diğer Türkiye Türkçesi ağızlarına da atıfta bulunulmuştur. Daha geniş bir çalışmada, ek eylemin KA ve diğer Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumunun karşılaştırılması çok daha değişik veriler sunabilir. Ek eylemin KA ile hangi bölge ağızları arasında ortaklık ve farklılıklar taşıdığını gösterebilir.

Ek Eylem

İsimlerin sonuna geldiğinde onları fiilleştiren; çekimli fiillerin sonuna geldiğindeyse onların birleşik çekimlerini yapan ve tek başınayken belli bir sözlük anlamı olmayan i- fiiline ek-fiil (Korkmaz, 2003), ek eylem (Hatiboğlu 1972), cevher fiili (Banguoğlu 2004, 474), çekimi ana yardımcı fiil, isim fiili⁶ (Ergin 1999, 314) vb. gibi adlar verilmektedir.

Eski Türkçedeki (ET) 'er-' "olmak" eylemi Batı Türkçesine geçerken son ses -r'yi yitirir. Eylemin başındaki geniş ünlü daralarak (e- > i-) 'i-' biçimini alır⁷. Ses gelişmeleriyle beraber

² KA'nın söz varlığını belirlemek üzere hazırlanan sözlükler ve bu sözlüklerdeki yöntem yanırları için bk. Gürkan Gümüştatam, (2009), "Kıbrıs Ağızı Üzerine Hazırlanan Sözlükler ve Bu Sözlüklerdeki Yöntem Sorunları", *Turkish Studies*, V:17, s. 481-504.

³ 1974'te kadar süren çarpışmalar, çarpışmalar sonrasındaki nüfus mübadelesi, yeni yerleşim düzeni, içe ve dışı yapılan göçler Adanın demografik yapısında değişime neden olduğu gibi, halk ağzında da çok hızlı bir değişimi beraberinde getirmiştir. Öte yanda ada ülkesi olmanın getirdiği sıkıntılar da araştırmacıların önünde engel teşkil etmektedir.

⁴ Kimi araştırmacılarca KA'dan metinler derlenerek yayınlanmışsa da bunlar oldukça sınırlı veriler sunar. Metinlerin yazıya aktarımında fonetik esaslara yeterince uyulmadığı gibi, konu alanları da (masal, halk hikayeleri vb.) dardır. Bu derlemelerde folklorik malzemeyi sunmak esas alınmıştır. Sonuçta KA'nın genel söz varlığını kapsayacak, gramer biçimlerini tespiti imkan verecek derlemeler yapılamamıştır. İyi bir ağız araştırmacısının derlemede o yörenin söz varlığını farklı yönleriyle toparlayabileceği sorular hazırlaması gerekir. Hasta tedavisinden yemeklik otlara, cin çarpmasından hayvan sağılmasına kadar geniş bir yelpazede sorularla derlemelerin gerçekleşmesi daha çok bulgunun tespitini sağlayacaktır (Akar 2006, 49). Ne varki yapılan çalışmaların çoğu belli bir konuda yoğunlaştığından zengin veriler sunmaktan yoksun kalmıştır.

⁵ Ses özelliklerinin nispeten yansıtılmaya çalışıldığı metin kısımları seçilmiştir.

⁶ Ergin, ek eylemin bütün isim ve fiillerin sonuna gelip onlardan birleşik fiiller oluşturduğu için ana yardımcı fiil ve isimleri fiilleştirdiği için de isim fiili olarak adlandırıldığını belirtir (a.g.e.s. 314); Banguoğlu'ysa gramerinde i- ek eylemini cevher fiili olarak adlandırır. Ek eylemi dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri hâlinde kalmış bir fiil olarak niteler ve onu anlamca durum fiili, bir hâlde bulunuşu anlatan yapı olarak değerlendirir (a.g.e. s. 474).

⁷ 'i-' ek eyleminin tarihî gelişimi ve dilbilgisi özellikleri için bk. (Gabain 1988); (Coşar 2008, 176-188).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

ET'deki kullanım alanı da daralarak bugüne gelir. Yazı dilinde tek başına bir anlamı yoktur. Temel eylemler gibi tek başına kullanılamayan 'i-' yapım ekleriyle genişletilemez. ÖT'de sadece *i-di*, *i-miş*, *i-se* gibi eklerle varlığını sürdürür (Korkmaz 2003, 702).

Ek eylemin ekleşme açısından kullanımı ÖT'de genel olarak sistemleşmiştir. Buna göre ünsüzle biten sözden sonra ek eylem kökünü yitirmekte, bu şekilde ekleşmekte ve görevce bir bütünlük kurduğu gibi, birleştiği sözle biçimce de bütünlük sağlar. Bu sistem ünlüyle biten sözcüklerden sonra gelen ek eylemde birlik göstermez. Çoğu zaman ek eylem ünlüyle biten söze '-y-' bağlantı ünsüzünün yardımıyla ekleştirilir, bazense ekleşme gerçekleşmez, i- ek eylemi korunur.

KA'da ÖT'dekinden farklı görünüm sunan ek eylem⁸, ekleşme ve işlekliliği bakımından da (ÖT'de görülmeyecek katmerli birleşik çekimler kurarak vb.) değişiklikler sergiler.

Kıbrıs Ağızlarında Ek Eylem

ÖT'deki gibi KA'da da ek eylemin dört ayrı kipte kalıplaşmış (geniş zaman/şimdiki zaman, belirli geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart) biçimleri vardır. Ancak bunlar ses ve ekleşme açısından ÖT'den ayrılır. Ek eylemin ekleşip ekleşmemesi ve ekleşme sırasında ses uyumlarına girip girmemesi genellikle kurallı değildir. ÖT'dekinden farklı çekim biçimleri ve kimi eskicil biçimleriyle KA'ya özgü kullanımları vardır.

KA'da ek eylemin⁹ fonetik açıdan çeşitlilik sergilemesi ve kimi şahıslardaki çekim değişiklikleri onu incelemeye değer kılmaktadır. Ancak, KA'da ek eylemi ilginç kılan yön ÖT'de görülmeyecek cinsten veya çok nadir görülebilecek katmerli birleşik çekimler kurmasıdır. Bu türden katmerli birleşik çekimler makalenin sınırlarını aşacağından incelemenin devamı olan yeni bir çalışmada ele alınacaktır. Katmerli birleşik çekimler yanında, ÖT'de göremeyeceğimiz kip anlatımları ve bunun için oluşturulan bazı birleşik çekimler de ek eylemin KA'ya özgü kullanımlarıdır.

Ek eylemin KA'da kiplerle kalıplaşmış biçimleri şunlardır:

a. Ek Eylemin Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman Kipi: KA'da ek eylemin ekleşme açısından kullanımı geniş zaman (ve şimdiki zaman) açısından bazı şahıs çekimleri ve nazallıklar hariç ÖT ile aynıdır:

KİŞİ	EK
Tekil I. şahıs	-(y)Im/ -(y)Um
Tekil II. Şahıs	-sIn/ -sUn/ -sIn/ -sUŋ/ -ŋ
Tekil III. şahıs	Ø/ -dUr/ -dIr ¹⁰

⁸ Aslında bu durum eskiden beri kaynaklanan kimi kullanımların standart dilde ortadan kalkarken KA'da varlığını sürdürmesiyle vb. ilgilidir.

⁹ Katmerli birleşik çekimler konusunda ÖT'de görülmesi güç biçimlerin kullanımını bunun dışında bırakmak şartıyla.

¹⁰ Bilindiği gibi 'i-'in şimdiki zamanlı şekilleri bildirme ekleri olarak adlandırılır. Bildirme ekleri içinden birinci ve ikinci şahıstakiler i- ek eyleminin bazı ses gelişimleri sonucu ekleşmesiyle oluşmuşken, üçüncü şahıslardaki ekler ET'deki i- (er- > i-) ek eylemiyle beraber kullanılan ol- ve tur- fiillerinden 'tur-'un (tur-ur > dur-ur > -Dir/ -DUr) kullanımıyla meydana gelmiştir. ET'de "ol-" fiilinin de ek eylemle aynı anlamda kullanıldığını belirten Gabain, "er-, ol-, tur-" fiillerini aynı başlık altında değerlendirir ve bunların zarf-fiillerle değil çekimli fiillere yani, isim durumundakilere bağlandığını söyler (Gabain 1988, 87).

Çoğul I. şahıs	-(y)Ik, -(y)Iğ/ -(y)Uk/ -(y)Uğ/; -Uz*/-Iz*
Çoğul II. şahıs	-sInIz/ -sUnUz; -sInIz/ -sUnUz
Çoğul III. şahıs	Ø/ -dUrlAr/ -dIrlAr/-lAr

Nazallıkları saymazsak ek eylemin geniş zamanda kullanımı için en ilgi çekici yön tekil ikinci şahıstaki –η eki ve tekil üçüncü şahıstaki kullanımlardır. Nazallıkların korunması yönünde eğilim olmakla beraber, ÖT ile etkişim sonucu KA’da nazallık kalkabilmektedir de.

Tekil ikinci şahısta –η eki sadece soru eki üzerine getirilir, bunun dışında kullanım, verilen diğer eklerledir:

KA: Sen mi <i>η</i> ?	ÖT: Sen misin?
KA: Deli mi <i>η</i> ?	ÖT: Deli misin?

Çoğul ikinci şahıstaki nazallıklı şekiller KA’nın da içinde yer aldığı Batı Grubu Anadolu ağızlarında zamir kökenli çokluk ikinci şahıs ve bildirme eki olarak kullanılır. Bu şekil Batı Grubu ağızlarını diğer ağız gruplarından ayırmakta temel ölçütlerdendir. Ancak, Batı Grubu Anadolu ağızlarının bir bölümünde şimdiki zaman, gelecek zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kiplerinde KA’dan farklı olarak iyelik kökenli çokluk ikinci şahıs ekinin (geliyoğuz, yapacağuz, gitmişijiz) daha yaygın oluşu (Karahana 1996, 37) Batı Grubundaki birçok ağızdan KA’yı ayırır.

Tekil üçüncü şahıs için kullanılan ekinin başındaki ünsüz genellikle uyuma girmez. Ayrıca, bu ekin kullanımı ÖT’den daha sıktır. İsim cümlelerinin oluşabilmesi için ÖT’de bu ekin kullanımı zorunlu değilken, KA’da bu yönde bir eğilim vardır. Telefon konuşmalarında kişinin kendini takdim ederken dahi bu eki yaygın biçimde kullanması dikkat çekicidir (Demir 2009, 22):

KA: Ali’dir.	ÖT: Ben Ali. (Demir 2009a, 22)
---------------------	---------------------------------------

ÖT’de çokluk birinci şahısta ek eylemin geniş zaman çekimi için zamir kökenli şahıs ekleri görev alırken, KA’da iyelik kökenli ekler kullanılır¹¹. Böylelikle ÖT’de görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerindeki –(y)IK/–(y)UK ekleri kullanım alanını kimi Türkiye Türkçesi ağızlarındaki gibi genişletir¹²: *hasdayığ* (hastayız), *aceleciyik* (aceleciyiz), *hızlıyık* (hızlıyız) ...

b. Ek Eylemin Belirli Geçmiş Zamanı:

Ekleşmeden: [idi]

Ekleşmiş: [-IdI/ -UdU; (y)dI/ -(y)dU; (y)IdI/ (y)UdU; -zdI*/ -zdU*]

i- ek eylemine –DI/-DU belirli geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle yapılır. Kip ekine getirilen şahıs ekleriye genellikle iyelik kökenlidir.

KA’da ‘i-di’nin ekleştirilmesi yönünde genel bir tutum vardır. Ünsüzle biten söz ‘idi’ye ulandığında veya ek eylem eklediğinde ilave edildiği sözcüğün son hece ünlüsü onu etkileyerek uyuma sokar. Ünlüyle biten sözcükten sonraysa varlığını korur, önündeki sözcüğün son hecesindeki ünlüyle uyuma girmez:

¹¹ Duman, zamir kökenli –Iz/ -Uz eklerinin de tercih edildiğini, bazen bunların ilgili çekimlerde iyelik kökenli şahıs eklerinin yerini aldığını bildirir (2009, 54). Ancak, bu türden kullanımlar KA’na ÖT’den geçmiş, KA’ya özgü olmayan biçimler olarak değerlendirilmelidir.

¹² İyelik kökenli birinci çoğul şahıs ekleri –(y)UK/–(Y)IK, belirli geçmiş zaman ve şart çekimi dışında şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde de kullanılır.

Gündelik atmış para idi, bir şişe gonyak altı guruşudu. (KTF s. 409)

ÖT'de ek eyleminin belirli geçmiş zaman biçimi 'i-' unsurunun düşürülmesinin ardından ekleşir. KA'da ise ek eyleminin belirli geçmiş zaman biçimi 'i-' ek eyleminin düşürülüp düşürülmemesi yönünde tutarlılık göstermez. Fakat, ek eylem korunsun veya korunmasın ek eylemin (düşürüldüğünde onun görevini üstlenen kip eki) uyuma girmesi onun en belirgin yönüdür. Başka bir deyişle ek eylem, kendinden önceki sözün son hece ünlüsüyle uyuma girer:

Gündelik atmış para idi, bir şişe gonyak altı guruşudu. (KTF s. 409)

Sözü geçen çoğudu oğlum. (KTF s. 411)

ÖT'de olduğu gibi i- unsuru sözcüğe bağlantı ünsüzü -y- aracılığıyla (ünlüyle biten sözcüğe) bağlanır. Bu durumda da ek eylem ünlü uyumuna tabiidir. Ancak bu tür ekletmelerde ÖT'den farklı olarak 'i-' erimeyebilir:

Döv: "Neyidi böyün Üç Önge, Yarım Ogga, Bir Ogga deye çağırдыңın?" der. (KIBA s. 175)

O kampın yanında denizdi. (KTF s. 411)

Yaşamımız eyiydi. (KAEBÜ s. 127)

Bu gadar gişiydiniz, falan falan işerdi... (KTF s. 411)

Yani o zaman da beş lira büyük paraydı yani Kıprız lirası. (Demir, 2009c: 252)

KA'da 'i-', soru ekiyle beraber kullanılınca ilginç bir biçim göze çarpar. Ek eylem ÖT'de soru ekine bağlantı ünsüzü (belirli ve öğrenilen geçmiş zaman birleşik çekiminde) '-y-' aracılığıyla bağlanır. KA'da da bu uygulanmakla beraber, bağlantı ünsüzü '-y-' yerine '-z-' de kullanılır. Ancak, '-z-'nin kaynağı belli değildir. İlk bakışta bunun ses değişimi (-y- > -z-) sonucunda ortaya çıktığı düşünülebilir¹³. Fakat, KA'da ilgili ses değişimini gösterecek başka örnekler rastlanmaması bu ihtimali zayıflatır. İlgili durum art zamanlı değerlendirilirse '-z-'nin kökeni 'i- < er-' sonundaki -r ile ilişkilendirilebilir. Geniş zaman ekinin olumsuz biçimindeki (-mAz) gibi (analojik bir benzetme sonucu) ek eylemin son sesi -r > -z ses değişimine uğramış ve varlığını bu şekilde sürdürmüş olmalı. Bir başka deyişle '-z-', bağlantı ünsüzü '-y-' kaynaklı değil, ek eylem kaynaklı eskicil bir biçimdir:

E senin istediğin Türk değil mizdi? (KTF s. 413)

c. Ek Eylemin Öğrenilen Geçmiş Zamanı:

Ekleşmeden: [imiş]

Ekleşmiş: [-(y)mİş, -(y)mUş; -(y)ImİŞ/ -(y)UmUş]

Ek eylemin öğrenilen geçmiş zaman kipi 'i-' eyleminin üzerine -mİş/-mUş zaman eklerinin getirilmesiyle yapılır. ÖT'de bu zaman eki şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kabul eder. KA'daysa şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle beraber, kimi şahıslarda, iyelik kökenli şahıs ekleri de alır:

Meyerisa bu dövler dövün anasıynan bubasıymış. (KIBA. s. 175-176)

Ek eylemin öğrenilen geçmiş zamanlı biçimi genellikle ekleşerek kullanılır. Tek başına kullanımlarında özel bir amaç vardır ve bunun örnekleri ÖT'de yaygın değildir. Konuşucunun

¹³ Soru eki üzerine getirilen bu yapıdan söz eden Demir, 'z'nin bir türeme ses olabileceği savunur (Demir 2009a, 20). Ancak üstte bahsedilen nedenlerle bu fikrin çok da tutarlı olmadığı anlaşılmaktadır.

cümlede kuşku, yerme vb. kiplik anlamları ‘imiş’e yükleyerek anlatma çabası ek eylemin bu kipteki biçimi vasıtasıyla yapılır. İlgili kullanımda ‘imiş’in söz dizimindeki yeri de değişmiştir:

KA: Miş güzeldir! ÖT: Güzelmiş!

KA’da ek eylemin öğrenilen geçmiş zaman kipi yüklem bir unsur olarak (rivayet göreviyle) cümle başında veya yüklemden ayrı ancak, cümle öğelerinden birinden sonra önemli olan bilgiyi vurgulamak için vb. kullanılır:

Miş gelecek. (Gelecekmış.) (Demir 2009b, 112-113)

*Sabahdan**mişik** gün dovmadan çıkacayık ovaya.*(Sabahleyin güneş doğmadan ovaya çıkacaktınız)

Ünlüyle biten sözcüğe ‘imiş’in ekleştirilmediği de görülür:

*Haftada üç önge pamıg ibliği işleyenin adı Üç Önge, yarım ogga işleyenin Yarım Ogga, bir önge işleyenin da Bir Önge **imiş**.* (KIBA s. 175)

*Meğer gız vezirin oğluna nişanni **imiş**...* (KTF s. 495)

Bu kipteki çekimlerde i- unsurunun düşürülüp düşürülmemesi tutarsızdır. Buna karşın ek eylem ve üzerine aldığı kip eki ünlü uyumuna bağlıdır:

*O gün da düyün var**ımış**.* (KIBA s. 190)

*Bunnar iki gardaş**ımış**.* (KTF s. 408)

Bir ğasab başı **var_ imiş**. (KAEBÜ s: 109)

*Allah’dan başka kimse yoğ_ **umuş**.* (KAEBÜ s.117)

*Girilen mikdar**ımış** hatalıdır.* (Demir 2009b, 114)

ÖT’de olduğu gibi, ek eylem ekleştirilirken bağlantı ünsüzü (ünlüyle biten sözcüğe) ‘-y-’den yararlanır. ‘i-’ unsuruya eriyebileceği gibi korunabilir de:

Meyerisa bu dövler dövün anasıyan **bubasıymış**. (KIBA s. 175-176)

*Jön Hoca okumuş bir adam**ımış**.* (KTF s. 422)

*Onun da dediğine göre onda da suya yakın bir yerde çok altın var**ımış**.* (KTF s. 422)

*On bir bucukday**ımış** arayamız.* (Demir 2009b, 113)

Bazen de ek eylemin görevini üstlenen -mİş/-mUŞ, bağlayıcı -y- ünsüzü erimesi sonucu doğrudan sözcüğe eklenir¹⁴:

*Söylediydi banam**ış** geleceydi.* (Demir 2009b, 114)

*Bu ayın sonundam**ış** gelecek.* (Demir 2009b, 114)

ç. Ek Eylemin Şartı:

Ekleşmeden: [ise]

Ekleşmiş: [-(y)sa; -(I)sa/ -(U)sa; -(y)İsa/ -(y)Usa; -(y)isa]

¹⁴ KA’da ‘imiş’ ÖT’den işlev ve kullanımca ayrılır. Bunun için bk. Nurettin Demir, (2009b), “Kıbrıs Ağızlarında imiş Hakkında”, **Kıbrıs Konuşuyor**, (hızl. Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yay., s. 109-121.

Ek eylemin –sA şart ekini almasıyla oluşan bu kip, iyelik kökenli şahıs ekleri kabul eder. ÖT’deki gibi KA’da da şart eki diğer fiillerle çekimlenirken ‘şart’ yanında ‘dilek’ anlamı da taşıyabilir. Ancak bu ek, yazı dilindeki gibi ek eylemle çekiminde sadece “şart” görevindedir.

KA’da i- ek eyleminin şart kipi üstte verilen diğer iki zamanda olduğu gibi, i- unsurunun düşürülüp korunması bakımından birlik göstermez. Genel eğilim ek eylemin korunması yönünde olsa da bu genelleşmiş değildir, aksi örneklere de rastlanabilir.

- Ek eylem korunduğunda:

Anamın bubamın hayırdovası varısa yanmam. (KIBA. s. 179)

Nişanısa edeceklersa nişan olurduğ. (NS)

Adamısan bir daha vur deye bağırıldı... (KTF s. 510)

Eğer yalanısa söylesinner. (KTF s. 410)

Bir Allah’ın gulu da dememiş kismetısa olur. (KTFDM s. 39)

- Ek eylem düşürüldüğünde:

Öyleysa demiş Derviş baba... (KTF s. 516)

Yani biri buyandaysa İsgüle gibiysa, biri da bu tarafı gibi... (Demir, 2009c: 255)

E neysa sonra alıllar güveyiyi dedik ya getiriller aşğa. (HG)¹⁵

...mesela hanaysa mördüvenden gidellerdi oturullardı nikâhı gıyallardı. (HG)

...o vakıd tegrar ahıllardı kaş gişiyısa o kına gecesindeki gadınnar ellerine birer mum . (NS)

KA’da şart ekinin ünlüsü çoğunlukla kalındır. Ek bu yönüyle, ince sıradan sözcüklerde, ünlü uyumunun bozmasına neden olur:

Meyerısa Derviş Baba golıfa yaparmış. (KTF s. 517)

Onnar da der: “eyerlim kövdenısa oğlan da gız da mufaviğ görür..” deller... (NS)

...erkeğısan yokarı çık da... (KTF s. 462)

...alayım biraz basdelli öyleysa demiş. (KTF s. 498)

Ek eylem i-, ekleşme sırasında korunmuşsa üstteki durum onun için geçerli değildir. Başka deyişle ek eylem (i- unsuru), aldığı şart ekinin aksine ünlü uyumuna bağlı kalır:

Gendiniñ böyüg evi varısa , gendiniñ yoğusa , gomşunun yoğusa bir şey icad eden hep bir böyüg eve toplanıllardı. (NS)

...beni mümkünüsa sabahdan galdır dedim gendine. (Demir 2009c, 256)

Sen gülüsañ ben yabrag... (KAEBÜ s. 155)

İncelenen metinlerde, i- unsurunun nadiren de olsa ünlü uyumunu bozduğuna da rastlanmıştır:

Bende göynüñ var ısa... (KAEBÜ s.160)

¹⁵ i- ek eyleminin şart kipi ekleştirilirken ÖT’deki gibi bağlantı ünsüzü ‘-y-’den yararlanır. Ancak ÖT’de i- unsuru erirken KA’da varlığını koruyabilir.

‘i-’ unsuru diğer iki kipteki gibi sözcüğe (ünlüyle biten) bağlantı ünsüzü ‘-y-’den yararlanılarak ekleştirilir. Ancak ÖT’de i- unsuru erirken KA’da varlığını koruduğu da olur. Bu kullanım KA gibi birçok bölge ağızında da görülür:

Ha, neyisa usda geld̄inde dedim usda biri aradı seni. (Demir 2009c, 252)

Neyisa gelelim bizim durumum̄uza. (TA)

Ek eylemin ekleşmeden (ise < er-se) kaldığı, kendini koruduğu örnekler azdır. Bunlar, genellikle ünlüyle biten sözcükten sonra tercih edilir:

Taze böğr̄ülce ise yine tarlaya ekilir. (Dindar 1998, 28; aktaran Duman 2009, 52)

Ek eylemin şart kipinde çekimi (iyelik kökenli şahıs ekleriyle) ÖT’den farklılık göstermez. Ancak, ÖT’de bugün kullanımdan kalkmış olan nazal ‘ŋ’ sesini KA’daki şahıs eklerinde belirgince işitebiliriz. Esasen KA’nın da dahil olduğu Batı Grubu Anadolu ağızlarında¹⁶ bu ses varlığını sürdürür (Karahan 1996, 19):

Sen gül̄üsaŋ ben yabrag (KAEBÜ s.155)

Zengin̄isaŋ da paraŋ gendiŋe.

Üçüncü tekil şahısta bazen –k sesi ortaya çıkar. İlk bakışta bunun bir türeme ses olabileceği (birinci çoğul şahıstaki biçime analogik benzerlik kurularak) düşünülebilir. Fakat çekime kattığı anlam, onun ET’deki (ok/ ök) kuvvetlendirme edatının eskicil bir kalıntısı olma ihtimalini de akla getirir. Bu iki ihtimalden yapının kullanım ve anlam yönüne bakılırsa onun, kuvvetlendirme edatının eskicil bir kalıntısı olduğunu söylemek akla daha yatkındır:

Delisak bende mamurlaycak! (O delidir diye...)

Çocuğusak yani isdediyini yapacak! (O çocuktur diye...)

Şart kipli ek eylemin bir diğer ilginç kullanımı kural dışı olarak edatlaşmış vb. yapılarda iyelik işlevli iyelik kökenli şahıs eki almasıdır:

Yogsam beni gaybeden, tamam? (KTFDM s. 88)

Meğersam duymamış.

Her neyisam...

d. Ek eylemin Zarf-Fiil Biçimleri: iken¹⁷ / -(y)(I)kan(a)/ -(y)(U)kan(a)

Temel görevi ÖT’deki gibi zaman ve tarz bildiren zarf-fiiller meydana getirmektir. Ancak, ÖT’de belirli geçmiş zaman, şart, istek ve emir kiplerinin iken ~ -ken ekiyle genişletilmiş zarf-fiil türleri yoktur. KA’daysa belirli geçmiş zaman kipi ek eylemin zarf-fiil biçimleriyle genişletilebilir. Bu çekim –dİğl zaman/ -dUğU zaman, -IncA/ -UncA veya –mİşken/ -mUşken’in görevini üstlenir:

Oturduyukan yesin kedicig bulundu başında. (Yemek yemeğe oturunca kedi yanında bulundu.)

Mustaha aradykan bulsun gabacığı oşu, sagladıydı furuna. (Mustafa kabağı bulmak için arayınca onu fırına saklamıştı.)

Gakdykan ayağa küllü suyu gibin oturdu.

¹⁶ Karahan Batı Grubu ağızlarını Kuzeydoğu ve Doğu Grubu ağızlarından ayıran başlıca fonetik özelliklere, farklı işitilme özellikleriyle gözlemlenen, nazal ‘ŋ’ sesini örnek verir. (a.g.e. s. 19)

¹⁷ Bu biçimde nadiren kullanılır.

Ek eylemin zarf biçimlerinin (iken~ken < er-ür-ken) kullanımında ÖT'den farklı olarak i-unsurunun ekleşmesi sırasında düşüp düşmemesi tutarlılık göstermemektedir.

Ek eylemin zaf-fiilli biçimi ÖT'de hep ince ünlülü kullanılırken, KA'da ünlüleri genellikle kalındır. Bazı düz ünlülü eklerdeki tek şekilliliğin ünlü uyumunu bozması konusunda Kuzeydoğu Grubundaki Anadolu ağızlarıyla KA'nın benzerlik gösterdiğini belirten Duman, ünlü uyumunu bozan yapılardan biri olarak -ken'i de gösterir (2009, 44-45). Esasen bu KA'nın da içinde yer aldığı Batı Grubu ağızlarında da görülür (Karahan 1996, 6):

- İnce sıradan ünlülü sözcüklerde:

Gız hamileykan harb açılır. (KIBA s. 202)

Garaböcek medciykan, sıçan kervancıykan bir varmış bir yağmuş. (KAEBÜ s. 109)

- Kalın sıradan ünlülü sözlerde:

Ağaş yaşıkan eyilir. (KIBA s. 58)

Açarkandan kutuyu kutunun içinde mis gibi... (KIBA s. 206)

Kimi zaman *iken* yapısında i- unsuru -(y)ıkan(a)/ -(y)ukan(a) yanında -(y)ıkan(a)/ -(y)ükan(a) biçimleri aykırılabilir, böylelikle uyumu bozar:

Ağaş yaşıkan eyilir.

Kıbrıs Ağızlarında Birleşik Çekimler:

ÖT'de görülen birleşik çekimlerinin¹⁸ tümü KA'da kimi değişikliklerle mevcuttur. ÖT'de ek eylemin kullanım özelliklerinden biri birleşik çekimlerde ekleşirken çoğunlukla düşürülmesidir. Yardımcı fiil konumundaki ek eylemin kökü düşürüldükten sonra aldığı kip ekinin önündeki eylemin kip bildiren ekleriyle görünüm açısından kaynaşması söz konusudur (Ergin 1999, 321). KA'daysa bu kullanımların dışına çıkılır, ekleşme sırasında ve ses uyumları bakımında farklılıklar izlenir.

1. Hikâye Birleşik Çekimi:

KA'da belirli geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve şimdiki zaman bildirme kipleriyle; şart, istek, emir ve gereklilik gibi tasarlama kiplerinin hikâye birleşik çekimi yapılmaktadır.

Hikâye birleşik çekiminin soru ekiyle yapılan değişik biçimleri vardır. Bunlardan *...mizdi...* en dikkat çekici olanıdır. İlk bakışta soru ekinin aldığı bağlantı ünsüzünün ilerleyici ünsüz benzeşmesi sonucu -y- > -z- ses değişimine uğradığı düşünülebilir. Ancak zaman biçimlerinin hikâyesinde görülen bu biçim önceden de açıklandığı gibi ek eylemin kalıntısı olup ses değişimine uğramış eskicil (-er > -z) bir kalıntıdır:

Çocuğun hasda olduğunu bilme mizdi?

¹⁸ Osmanlıcada mürekkep sigâ, sigâ-i mürekkebe, ezmine-i mürekkebe gibi adlarla anılan 'birleşik çekim' araştırmacılarca farklı şekillerde adlandırılmıştır: Zeynep Korkmaz, (1992), "birleşik zaman", **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK, s. 28; Muharrem Ergin, (1993), "Fiillerin Birleşik Çekimi", **Türk Dilbilgisi**, İstanbul: Bayrak Yayınları, s. 302; Oya Adalı, (1979), "ikincil zaman ardılları", **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Ankara: TDK, s. 48; Tahir Nejat Gencan, (1979), "bileşik zamanlı eylemler", **Dilbilgisi**, Ankara: TDK, s. 352; Kaya Bilgegil, (1982), "bileşik kipler", **Türkçe Dilbilgisi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 271; Tuncer Gülensoy, (1995), "fiillerin birleşik çekimleri (birleşik zaman)", **Türkçe El Kitabı**, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, s. 186; Haydar Ediskun, (1988), "bileşik zamanlı fiiller", **Yeni Türk Dilbilgisi**, İstanbul, s. 195; Vecihe Hatiboğlu, (1972), "birleşik zaman", **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK.

Yazmaz mızdı da soray şimdik?

O zamannar bilir mizdi bilmem.

Alacay_ mızdı yovurduş gaymağını?

1.1. Belirli Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi:

Belirli geçmiş zamanın hikâyesi Türkçenin tarihî evrelerinde olmakla beraber Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri kullanımı seyrekleşmiştir. Bugün yazı dilinde belirli geçmiş zamanın hikâye çekimine nadiren rastlayabilmekteyiz. KA'daysa bu çekim varlığını yaygın şekilde devam ettirmektedir. İşlevce görülen, bilinen bir geçmiş zamanı karşılayan bu çekim ÖT'deki gibi görevini *-mİş/-mUş* ekine de bırakabilmektedir. Rivayet işleviyle kullanılan bu morfem, artık bilinen, görülen geçmiş bir zamanı aktarmaktan çok, temel işlevlerini yitirerek, bir başkasından duyulan veya öğrenileni anlatmaya başlar. Bir başka deyişle günümüzde *-mİşDI/ -mUşDU* belirli geçmiş zamanın hikâyesi yerine kullanılır. Bu durum fiillerin zamanlara göre çekiminde bir daralma başladığını gösterir. Kişinin bilgisi, görgüsü altında cereyan eden, kendisinin bizzat şahit olduğu bir olay *-mİş/ -mUş* ile karşılanır (Zülfikar 2005-IV, 313).

Belirli geçmiş zaman kipinin hikâye çekimine gramerinde değinenlerden biri de Korkmaz'dır. Korkmaz fiil konusunu inceleyen eser ve gramerlerde bu çekim kalıbının verildiğine, ancak bu biçimlerin kullanımdaki örneklerinin üçü beşi geçmeyecek kadar da seyrek olduğuna vurgu yapar. Araştırmacı göze çarpan biçimlerin daha çok ağızlara yatkın anlatımlarda ve nispeten uzak geçmiş zaman kavramında göze çarptığını belirtir (Korkmaz 2003, 734). Korkmaz, bunların uygulamada kalkarak yerini *-mİş/-mUş*'un aldığını ve günümüzde ilgili biçimlerde zaman kayması gerçekleşerek işlevinin 'duyuma, rivayete' dayalı geçmiş zaman yerine görülen, bilinen bir geçmiş zamana dönüştüğünü aktarır (Korkmaz 2003, 736).

KA'da bu birleşik çekimin şahıslara göre dağılımı şöyledir:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-dİy(I)dIm/ -dUy(U)dUm
Tekil II. şahıs	-dİy(I)dİn/ -dUy(U)dUn; -dİy(I)dIn/ -dUy(U)dUn
Tekil III. şahıs	-dİy(I)dI/ -dUy(U)dU
Çoğul I. şahıs	-dİy(I)dIK/ -dUy(U)dUK; -dI mİzdI*/ -dU mUzdU*; -dIKDI/ -dUKDU
Çoğul II. şahıs	-dİy(I)dİnİz/ -dUy(U)dUnUz; -dİy(I)dInİz/ -dUy(U)dUnUz
Çoğul III. şahıs	-dİy(I)dI(IAr)/ -dUy(U)dU(IAr); -dİIAr(I)dI/ -dUIAr(I)dI; -tulardı*

KA'da genellikle belirli geçmiş zaman eklerinin ünsüzü tonludur. Bu hâlleriyle ünsüz uyumunu bozarlar. Ek eylemin bazen korunması ve aldığı şahıs eklerindeki nazallıklar, birinci çoğul şahıstaki kimi kullanımlar hariç, belirli geçmiş zamanın hikâye çekiminde ÖT'den ayrılan önemli bir farklılık yoktur:

Çünkü teslim olduyduk... (Demir 2009c, 251)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

*Garannık oldu sāt sekiz **olduydu**.* (Demir 2009c, 253)

*Çünkü orddalık tam ağarmadı**ydı**.* (KAEBÜ s. 121)

*Osman Daňgo'nun garı dá onnarı **almadıldı**, b[ır]agdı**lardı** luhusanın yanında.* (KAEBÜ. S. 121)

*O sene harnıp naklini hükümet bana hem bir köylümüze **verdiydi**.* (KTF s. 411)

*...geçennerde koçannarı **garişdirir**kan **bulduydum**.* (KTF s. 412)

*...o zamandan **söylediydim** acele etme deye.* (KTF s. 413)

*Okiyup yazmayı **alıştıydık**.* (KTF s. 414)

*...İngiliz da onu hüccresinde buzlu suyla **öldürdüleridi**.* (KTF s. 415)

*...Londra'yı **altüst** edecem **demediydim**?...* (KTF s. 463)

*Laika'nın gözlerine ve saçlarına **vurulduydum**.* (BYEY, 19.12.2009)

***Sevdiydik** birbirimizi.* (BYEY, 09.01.2009)

*Vağdı zamanında **duyduydum** ki...*

*Otur**dtularđı** bardacığı oyana.*

ÖT'de şahıs eki kip ekinin ardından eyleme getirilirken KA'da bu kuralın dışına çıkılabilir. Başka deyişle şahıs eki kip ekinden önce de kullanılır:

*Çocuğumuz da **oldukta** biz karı koca **ekmek** yanı sıra en ucuzundan ne varsa onları **yedikti**.* (K P, 06.01.2011, Eşref Çetinel)

1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-mİş(I)dIm/ -mUş(U)dUm
Tekil II. şahıs	-mİş(I)dIn/ -mUş(U)dUn; -mİş(I)dIn/ -mUş(U)dUn
Tekil III. şahıs	-(I)mİş(I)dI/ -(U)mUş(U)dU
Çoğul I. şahıs	-mİş(I)dIK/ -mUş(U)dUK
Çoğul II. şahıs	-mİş(I)dInIz/ -mUş(U)dUnUz; -mİş(I)dInIz/ -mUş(U)dUnUz; -mİş mIzdI*/ -mUş mUzdU*
Çoğul III. şahıs	-mİş(I)dI(lAr)/ -mUş(U)dU(lAr)

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâye çekiminde ek eylemin korunması veya düşürülmesi belli bir kurala bağlanmamıştır; ek eylem varlığını ikili biçimde sürdürür. Hikâye morfeminin ünsüzü tek şekilli olduğundan ünsüz uyumunu bozabilir. Bu birleşik çekim ÖT'de olduğu gibi işlevce değişime uğramıştır. Temel görevi bir başkasından duyulan veya öğrenileni aktarmakken zaman kaymasına uğrayarak varlığını sürdürmeye başlar. Bugün bu morfem görülen, bilinen geçmiş zaman işlevini (belirli geçmiş zamanın hikâyesi işlevinde) kazanmıştır:

*Döndük **geldik** evimize amá halimiz **halden gitmiş idi**.* (KAEBÜ s. 123)

Turkish Studies

- 1926'da gardaşım Türkiya'ya girmişdi. (KTF s. 418)
- O zaman da Fugasa'ya çalışmaya gitmişdim. (KTF s. 418)
- Sen bana iki kese altın adamışdın. (KTF s. 504)
- O çıkında bulduğu düdüğü cebine goyup gizlemişidi. (KTFDM s. 28)
- ...ğavur meğer garşı tarafda gavur mevzilenmişidi. (AD)
- Oldugca da ağırlaşmışıdı. (KTFDM s. 45)
- Anası iki günde bütün sırrını çözmüşüdü. (KTFDM s. 51)
- Eylen olunca bütün duvar son sicime gelmişidi. (KTFDM s. 59)
- Ne yapacağına o saatdan garar vermişidi. (OY s. 63)
- Aldı o entariyi ki guş tüylerinden yapılmışıdı... (OY s. 83)
- Allah'dan başğa kimse yoğ umuşdu. Var ıdı bir padişah. (KAEBÜ s. 117)

1.3. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi

KA üzerinde çalışanların vardığı kanılardan biri, odaklı şimdiki zaman biçimbiriminin bu ağızda gelişmediğidir¹⁹. Bu ekin görevini KA'da geniş zaman biçimbirimi üstlenir. Bugün görülen kullanımlarsa yeni ve bu ağza özgü olmayan ÖT kaynaklı örneklerdir (Johanson 2009, 93-100). Aslında, geniş zaman eklerinin şimdiki zaman için kullanımı, Türkçenin tarihî dönemlerinde ve birçok Türkiye Türkçesi ağızında da takip edilmektedir.

- Eh geçiyordu. (YBHK s. 141)
- Allahına sığımp etleri içine atmaya başlayıyordu ki devanası yetişdi. (KTFDM s. 20)

1.4. Gelecek Zaman Kipinin Hikâyesi:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-(y)(A)cAy(I)dIm;
Tekil II. şahıs	-(y)(A)cAy(I)dIn/ -(y)(A)cAy(I)dIn
Tekil III. şahıs	-(y)(A)cAy(I)dI/ -(y)(A)cAy mIzdI*/ - (y)(A)cAK mIzdI*
Çoğul I. şahıs	-(y)(A)cAly(I)dIK
Çoğul II. şahıs	-(y)(A)cAy(I)dInIz; -(y)(A)cAy(I)dInIz
Çoğul III. şahıs	-(y)(A)cAy(I)dI(lAr); -(y)(A)cAKlArdI

Bu birleşik çekim ÖT'deki gibi gelecek zaman ekiyle çekimlenmiş eylem üzerine hikâye birleşik çekim kipinin getirilmesiyle yapılır. Ancak, gelecek zaman ekinin sonundaki *-k/-k* sesi kip ekiyle (bazen ek eylem de korunur) bir araya geldiğinde *-y'*ye bazen de *-ğ'*ya dönüşebilir.

Çekim sırasında 'i-' unsuru korunur veya düşürülebilir. Ek eylemin ekleşirken korunup korunmaması belli bir kurala bağlanmamıştır.

¹⁹ Konuyla ilgili olarak bk. (Demir 2009a, 22); (Johanson 2009, 93-100).

Godugdan sora, hani ana beni yıkaycaydın sen ha? (KAEBÜ s. 135)

Goyaydık gidip bulacaydı gocasını Lândroverin içinde, havlıda ölü adam. (KAEBÜ s. 131)

E teslim olsan dá zaten kime teslim olacaydı. (KAEBÜ s. 121)

Evişe geleceydin... (KAEBÜ s. 158)

Garşıya gideceydiler. (KTF s. 409)

...onlar da gidip ona iltihak edeceklerdi. (KTF s. 427)

Çünkü daha evvel onu yapacaydık, bunu yapacaydık deye kesip biçerdiler. (KTF s. 434)

1.5. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-Ar(I)dIm/ -Ir(I)dIm/ -Ur(U)dUm; -r(I)dIm/ -r(U)dUm; -mAzdIm; -Ir mIzdIm/ -Ur mUzdUm*/ -r mIzdIm/ -r mUzdUm; -mA(z)mIzdIm
Tekil II. şahıs	-Ar(I)dIn; -Ir(I)dIn; -Ur(U)dUn; -Ar(I)dIn; -Ir(I)dIn/ -Ur(U)dUn; -r(I)dIn/ -r(U)dUn; -r(I)dIn/ -r(U)dUn; -mAzdIn/ -mAzdIn; -Ir mIzdIn/ -Ur mUzdUn*/ -Ur mUzdUn*/-r mIzdIn/ -r mUzdUn/ */-r mIzdIn/ -r mUzdUn; -mA(z)mIzdIn/ -mA(z)mIzdIn
Tekil III. şahıs	-Ar(I)dI/ -Ir(I)dI/ -Ur(U)dU/ -r(I)dI/ -r(U)dU; -mAzdI; -Ar mIzdI*/ -Ir mIzdI*/ -Ur mUzdU*/ -r mIzdI/ -r mUzdU; -mA(z)mIzdI*
Çoğul I. şahıs	-Ar(I)dIK; -Ir(I)dIK/ -Ur(U)dUK/ -rIdIK/ -rUdUK; -mAzdIK; -Ir mIzdIK/ -Ur mUzdUK*/ -r mIzdIK/ -r mUzdUK; -mA(z)mIzdIK
Çoğul II. şahıs	-Ar(I)dInIz; -Ir(I)dInIz/ -Ur(U)dUnUz/ -r(I)dInIz/ -r(U)dUnuz; -Ar(I)dInIz; -Ir(I)dInIz/ -Ur(U)dUnUz/ -r(I)dInIz/ -r(U)dUnUz; -mAzdInIz/ -mAzdInIz; -Ar mIzdInIz*/ -Ir mIzdInIz*/ -Ur mUzdUnUz*/ -r mIzdInIz/ -r mUzdUnUz; -mA(z)mIzdInIz*/ -mA(z)mIzdInIz*
Çoğul III. şahıs	-Ar(I)dI(lAr); -Ir(I)dI(lAr)/ -Ur(U)dU(lAr); -r(I)dI(lAr)/ -r(U)dU(lAr); -AllAr(I)dI/ -IllAr(I)dI/ -llAr(I)dI; -mAzdI(lAr)/ -mAzlArdI; -Ar mIzdI(lAr)/ -Ir mIzdI(lAr)/ -Ur mUzdU(lAr)* / -r mIzdI(lAr)/ -r mUzdU(lAr); -mA(z)mIzdI(lAr)

Turkish Studies

Bu birleşik zamanın temel işlevi geçmişten geleceğe uzanmış geniş bir zaman kesitinde gerçekleşeceğini bildiren bir oluş ve kılışı geçmişe aktarmaktır (Korkmaz 2003, 743). Ancak KA'da yaygın olarak şimdiki zaman ekinin görevini, kimi Türkiye Türkçesi ağızlarında da olduğu gibi, geniş zaman ekleri üstlenir. Bu nedenle üstte sıralanan geniş zamanın hikâye biçimleri aynı zamanda işlevsel olarak şimdiki zamanın hikâyesi için de geçerlilik kazanmıştır. Böylelikle oluşturulan çekim, içinde bulunulan zamanda sürmekte olan bir oluş veya kılışı geçmişe de aktarabilmektedir:

... *gorkardım gidmezdim*. (Demir 2009c, 251)

O kadar da başaramazdığ bile o bağların şeyini. (KAEBÜ s.151)

...*beyaz üzümümüzü toblardığ da palüze yapardığ*. (KAEBÜ s.151)

Esgi düşünnerde, böyle giderdi erkek tarafı, kız tarafını isderdi. (KAEBÜ s. 149)

Yalnız bagmazlardı. (KAEBÜ s. 143)

Kövün içinde bir tane böyle mumunan arasa bulamazdı. (KAEBÜ s. 128)

“*Ben ne beglerdim da ne buldum*.” (KAEBÜ s. 112)

Çok eziyet edellerdi onnara, daş kesdirillerdi. (KTF s. 408)

Üçüncü çoğul şahısta gerileyici ünsüz benzeşmesi sonucu -rI- > -II- değişimi gerçekleşebilir:

Ona gidellerdi söylellerdi kördür, ona gidellerdi söylellerdi topaldır. (KAEBÜ s. 149)

1.6. Şart Kipinin Hikâyesi:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-sAy(I)dIm
Tekil II. şahıs	-sAy(I)dIŋ/ -sAy(I)dIn
Tekil III. şahıs	-sAy(I)dI
Çoğul I. şahıs	-sAy(I)dIK
Çoğul II. şahıs	-sAy(I)dIŋIz/ -sAy(I)dInIz
Çoğul III. şahıs	-sAy(I)dI(lAr)/ -sAlArdI

Şart ekinin ünlüsü genellikle kalındır; ince sıradan ünlülü biçimlere nadiren rastlanır. Şart ekinin bu kullanımı ince ünlülü söz tabanlarına eklenirken ünlü uyumunun bozulmasına neden olmaktadır:

Dev gızı yesaydı...

İsteseydik de zaten para da yoktu. (BYEY, 19.12.2009)

Gerçekleşmesi bir şarta bağlı olan oluşu geçmişe aktararak anlatan bu kip, ÖT'de olduğu gibi KA'da da 'varsayıma dayalı' veya 'gerçekleşmemiş olan' bir şartı da gösterir:

Bahdım olsaydı anamdan göz doğmazdım.

Köve geleceğini bilsaydı şehere gidmezdin.

Turkish Studies

Geçmasaydım nolacaydı ya Ahmet? (BYEY, 01.05.2010).

1.7. İstek Kipinin Hikâyesi:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-(y)Ay(I)dIm
Tekil II. şahıs	-(y)Ay(I)dIn/ -(y)Ay(I)dIn
Tekil III. şahıs	-(y)Ay(I)dI
Çoğul I. şahıs	-(y)Ay(I)dIK
Çoğul II. şahıs	-(y)Ay(I)dInIz/ -(y)Ay(I)dInIz
Çoğul III. şahıs	-(y)Ay(I)dI(lAr)

Bu birleşik çekim, birtakım ses farklılıkları ve ek eylemin korunabiliyor oluşu hariç, biçimce ÖT ile aynıdır.

Goyaydık gidip bulacaydı gocasını Lândroverin içinde, havlıda ölü adam. (KAEBÜ s. 131)

-Keşke demiş koçu gurtaraydım ... (KTF s. 494)

“E vereydiñ” dedi. (AD)

... hanım da geleydi yanına bambaşka hayatımız olacaktı. (BYEY, 05.12.2009)

Otursaydınız. (BYEY, 12.06.2010)

1.8. Gerekliliğin Hikâyesi²⁰:

ÖT’de kullanılan gereklilik kipi ‘-mAll’ KA’da gelişmemiştir. Bugün gözlemlenen kısıtlı örnekler ÖT’den alınmıştır. Bu ekin görevini KA’da genellikle ‘lazım/ lüzum²¹’ üstlenir (Demir 2009a, 25). Gereklilik anlamı için cümlede söz dizimi şöyledir:

- a. ...lazım + -(ı)dı (+ fiil + şahıs eki) / ... fiil + şahıs eki + lazım + -(ı)dı ...
- b. ...lüzum + -(u)du (+ fiil + şahıs eki) / fiil + şahıs eki + lüzum + -(u)du ...

KA’da gereklilik kipi için -mAll eki gelişmemesine rağmen üstte verilen yapı, gerçekleşmesi bir gereklilik olan oluş ya da kılışı geçmişe aktararak iletir. Böylelikle, KA’daki boşluk, bu çekimle doldurulur:

Yapdıklarına özen gösdermesi lâzımdı. (KTFDM s. 51)

Gelin lazımdı yatmasın o gece. (BYEY, 09.01.2010)

O zaman Avustralya’ya ya da Amerika’ya gidecek olan gençlerin meslek belgesi olması lüzumdu. (BYEY, 06.03.2010)

Ben derdim eşime lazımdı evlenmeyelim çünkü her şeyimiz, vatan için yaşadık. (BYEY, 22.05.2010)

²⁰ Gereklilik çekiminde fiille değil, isimle bir araya gelen ek eylem, KA’da gramerce bir birleşik çekim değil, birleşik fiil ortaya çıkarmaktadır. Bu aynı kipin şart ve rivayeti için de geçerlidir.

²¹ Araççadan alınan bu sözde ünlü uzunlukları ortadan kalkmıştır. Diğer taraftan kimi Karpaz köylerinde söz başı /l-/ sesi bu sözcükte de olduğu gibi inceltir.

1.9. Emir Kipinin Hikâyesi

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Hikâye Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-AyIm(I)dI(m)
Tekil III.	-sIn(I)dI/ -sUn(U)dU
Çoğul I. Şahıs	-(A)lIm(I)dI(K)
Çoğul III. Şahıs	-sInlAr(I)dI/ -sUnlAr(I)dI/ -sInnAr(I)dI/ - sUnnAr(I)dI; -sIndIIAr/ -sUndUIAr

ÖT’de emir kipinin hikâye birleşik çekimi yoktur. KA’daysa, bazı şahıslarda bu birleşik çekimin sınırlı kullanımlarını görebiliyoruz. Ancak bu çekim işlevce, emir/ istek anlamını yitirmiş ve amaç bildirmeye başlamıştır:

Oğlu okusunudu deyi gece gündüz çalışdı.

Hazır deyim başından bentanbal galsındı..

Çocuğu alalımдық önce luzum.

KA’da kullanılan ‘AyIm(I)dI(m)’ çekiminin yerini ÖT’de genellikle ‘-sAydım’ (KA: yeylimidik; ÖT: yeseydik); ‘-(A)lIm(I)dI(K)’ çekimininse ‘-sAydIk’ yapısı üstlenir.

Bunu da ben yapayımıdı deyincak...

Böyce isdersanız biraz oturalımıdık.

KA’da yaklaşma bildirmek için kullanılan ‘hazır’ sözü cümlede kip görevi görür (Demir 2009a, 24). ÖT’de görmediğimiz bu kullanım biçiminin emir birleşik çekiminde ilginç kullanımlarına rastlarız. Bazen yakın geçmişte, bazen de daha uzak bir geçmişte gerçekleşmesine az kalmış olayların anlatımını yapar. Bu yapılırken söz dizimi şöyledir: (Hazır(ıdı) ..... fiil+-AyIm/ Hazır .....fiil+-AyIm(I)dI).

Hazırıldı düşün çukura.

Hazır elim yansındı.

Üstteki iki örnekte görüleceği gibi, yüklem bir unsur olarak ek eylem, cümlede yükleme gelerek birleşik çekim kurabilir. Bazen de yüklemden önce ve cümlenin bir başka unsuruna eklenerek aynı görevi yapar. Bu tamamen KA’ya özgü, ÖT’de göremeyeceğimiz bir kullanımdır.

Üçüncü çoğul şahısta bazen ilerleyici ünsüz benzeşmesi (-rl- > -nn-) gerçekleşir:

Çocuglar yüzünneridi deye her hafda giderdik.

2. Rivayet Birleşik Çekimi:

Bu birleşik çekim; olmuş, olacak veya olması tasarlananan işleri duyuma ve rivayete dayanarak anlatır (Korkmaz 2003, 754).

Bu birleşik çekim kipinde KA’yı ÖT’den ayıran en belirgin yön, i- unsurunun tam eklememesi, varlığını koruyabilmesidir. ÖT’de ek eylem ilgili birleşik çekimi kurarken genellikle düşürülmektedir.

Rivayet kipinin şahıs zamiri kökenli birinci çoğul şahıs eki –Iz/-Uz yerine, belirli geçmiş zaman ve şart eklerinin de kabul ettiği –Ik/-Uk eklerini alması, Batı Grubu ağızlarının önemli bir bölümü ile KA’yı birleştirir²². Öte taraftan ikinci şahısta, şahıs zamiri kökenli şahıs eklerinin (-sIn/-sUn; -sInız/ -sUnUz) yanında, belirli geçmiş zaman ve şart çekimlerindeki gibi, iyelik kökenli şahıs ekleriyle (-(I)n/ -(U)n; -(I)nIz/ -(U)nUz) çekimlenebiliyor oluşu, onu ÖT’den ayırır.

KA’da rivayet morfeminin ÖT’de rastlayamayacağımız kullanımlarından biri ekleşmede görülür. ÖT’de yüklem bir parçası olarak yüklemden sonra kullanılan bu morfem, bazen yüklemden önce ekleşmeden kullanılır veya cümlenin bir başka unsuruyla²³ bitişebilir (Demir 2009b, 112).

2.1. Belirli Geçmiş Zaman Kipinin Rivayeti

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-dIymIşIm/ -dUymUşUm; -dImIşIm; -dUmUşUm; -dImIş*; -dUmUş
Tekil II. şahıs	-dIy(I)mIşsIn/ -dUy(U)mUşsUn; -dImIşIn/ -dUmUşUn
Tekil III. şahıs	-dIymIş/ -dUymUş; -dImIş/ -dUmUş
Çoğul I. şahıs	-dIy(I)mIşIK/ -dUy(U)mUşUK; -dImIşIK/ -dUmUşUK
Çoğul II. şahıs	-dIy(I)mIşsIn/ -dUy(U)mUşsUn; -dImIşIn/ -dUmUşUn
Çoğul III. şahıs	-dI(y)mIş(lAr)/ -dU(y)mUş(lAr); -dIlArmlIş/ -dUlArmlUş

ÖT’de belirli geçmiş zamanın rivayeti yoktur. Görülen, bilinen bir oluş ve kılışım duyuma ve rivayete dayanılarak anlatılması mümkün değildir (Korkmaz 2003, 754). KA’daysa bu çekim biçimi görülmekle beraber, işlevce görülen, bilinen bir zamanı rivayet ederek kip anlatımında yan katman etkisini de gösterir.

Belirli geçmiş zamanın rivayet çekiminde, ek eylemin korunup korunmaması belli bir kurala bağlanmamıştır. Kullanımda ikilik görülür. Bu birleşik çekim, bağlantı ünsüzü ‘-y-’nin kullanımıyla dikkat çekicidir. ÖT’de ünlüyle biten söze bu ek bağlantı ünsüzü ‘-y-’den istifade edilerek bağlanır. KA’da da bağlantı ünsüzden yararlanılmakla beraber, bu çekimde ilgili ünsüz, iki morfem arasında eriyebilir. Böylelikle, ek eylemin görevini üstlenen rivayet kipi, doğrudan belirli geçmiş zaman ekinin üzerine getirilir:

Girmiş içeri annadımış o da derdini. (KTF s. 502)

O da annadımış. (KTF s. 502)

²² Batı Grubu Anadolu ağızlarında, zamir kökenli birinci şahıs ekleri yerine, belirli geçmiş zaman ve şart ekleri üzerine getirilen –K eki diğer kipleri de içine alacak şekilde işlev alanını genişletir. Batı Grubu Anadolu ağızlarında buna dahil olan bölgeler için bk. (Karahan 1996, 137).

²³ Örnekleri için bk. “c. Ek Eylemin Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi”.

2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Rivayeti:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-mİşmİşIm/ -mUşmUşUm
Tekil II. şahıs	-mİş(I)mİşIn/ -mUş(U)mUşUn; -mİşmİşIn/ -mUşmUşUn
Tekil III. şahıs	-mİş(I)mİş/ -mUş(U)mUş
Çoğul I. şahıs	-mİş(I)mİşIK/ -mUş(U)mUşUK
Çoğul II. şahıs	-mİşmİşInIz/ -mUşmUşUnUz; -mİşmİşInIz/ -mUşmUşUnUz; -mİşmİşInIz/ -mUşmUşUnUz
Çoğul III. şahıs	-mİş(I)mİş(lAr)/ -mUş(U)mUş(lAr)

ÖT’de kullanımı sık olmayan²⁴ bu çekim belirli geçmiş zamanın ve öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesinde olduğu gibi, açık bir zaman kavramı taşımaz. Yalnızca başkasından duyma ya da sonradan farkına varma gibi bir şekil ifadesidir (Korkmaz 2003, 755). Aynı zamanda küçümseme, şüphe gibi ifadelerde de bu birleşik çekim kullanılır. KA’da işlevce ÖT’den ayrılmayan bu çekimi, şahıs zamiri kökenli şahıs ekleriyle beraber, iyelik kökenli şahıs ekleri de almasıyla ondan ayırabiliriz.

Herhangi bir ceset bulunduğunda koşup gider bakarmış, adam “kayıp” oğlunun acısıyla çökmüşmü... (YG 24/12/2009, Sevgül Uludağ)

Olmuşumuş bunlar. (YBHK s. 138)

2.3. Şimdiki Zaman Kipinin Rivayeti:

Daha önceden de belirtildiği gibi, KA’da şimdiki zaman görevini geniş zaman ekleri üstlenir. Esasen bu, ÖT ve diğer Türkiye Türkçesi ağızları için de geçerlidir. KA’nın dahil olduğu Batı Grubu ağızlarında şimdiki zaman ekinin yaygın kullanımıysa (Karahana 1996, 46) diğer Batı Grubu Anadolu ağızlarını KA’dan ayırmada bir ölçüttür²⁵. Çünkü bu ağızda, önceden açıklanan nedenlerle, şimdiki zamanı karşılamak için geniş zaman ekleri kullanılır. Aşağıda tespit edilen örneklerse ÖT’den bu ağza alınmıştır²⁶:

Bütün bu insanlar içme sularını yukarı Görneç’ten alıyorlarmış. (KTF s. 436)

...iş paydosunda bir ağaç altında dinneniyorlarmış. (KTF s. 463)

...oğlan da gızı tanımış, ama düşünüyormuş... (KTF s. 502)

-Nogdacı, nogdacı deye bağırıyormuş. (KTF s. 504)

...bir da yapıklarını şişe şişe annadıyormuş. (KTF s. 504)

²⁴ Korkmaz’a göre aynı ses yapısında olan iki ekin art arda gelmesi nedeniyle kakafoni olduğundan i- unsuru genellikle korunur (Korkmaz 2003, 755). Bu çekim kulağa hoş gelmediğinden cümlenin düzeninde değişiklik yapılarak kullanılır. Dolayısıyla kullanımı sık değildir.

²⁵ Bugüne değin KA’nı Batı Grubu ağızları içinde ayıran ve birleştiren noktalar etraflıca değerlendirilmiş değildir. KA’nın gramer özellikleri saptanırken bu konulara da dikkat edilmelidir.

²⁶ Şimdiki zamanın rivayeti işlevinde kullanılan örnekler için bk. “Geniş Zaman Kipinin Rivayeti”.

Onnarı tekrar yetiştirmiş gene. (KTFDM s. 9)

2.4. Gelecek Zaman Kipinin Rivayeti:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-(y)AcAymİşIm/ -(y)AcAKmİşIm
Tekil II. şahıs	-(y)AcAKmİşİn/ -(y)AcAKmİşİn; - (y)AcAKmİşİn/ -(y)AcAKmİşİn; - (y)AcAymİşİn/ -(y)AcAymİşİn
Tekil III. şahıs	-(y)AcAKmİş/ -(y)AcAymİş
Çoğul I. şahıs	-(y)AcAymİşİK/ -(y)AcAKmİşİK
Çoğul II. şahıs	-(y)AcAKmİşİnİz/ -(y)AcAKmİşİnİz; - (y)AcAymİşİnİz/ -(y)AcAymİşİnİz; - (y)AcAymİşİnİz/ -(y)AcAymİşİnİz
Çoğul III. şahıs	-(y)AcAymİş(IAr)/ -(y)AcAKmİş(IAr); - (y)AcAKIArMİş

ÖT'nin aksine, ek eylem çekim sırasında korunabilir. Gelecek zamanda gerçekleşen bir oluş veya kılışı duyuma dayalı anlatmak için kullanılan bu birleşik çekimde, KA'yı işlevce ÖT'den ayıracak kullanımlara rastlanmamaktadır. Ancak çekim sırasında iyelik kökenli şahıs eklerinin kullanılabilmesi (çoğul I. ve II. şahıs) ve gelecek zaman ekinin son sesinde görülebilen ünsüz değişimi (-k > -y) bu birleşik çekimi ÖT'den ayırır:

Guya bağlayan sıtmadan gurtulacakmış. (KTF s. 409)

...oraya çıkacaklarmış beni da götürdüler. (KTF s. 422)

...onu da bizim enişde tamir edeceymiş. (KTF s. 422)

...bizi da Yunan idaresine sokacaklarmış. (KTF s. 434)

...ona hem kızını hem tahdını verecekmiş. (KTF s. 494)

Sofraya oturmuşlar, çorba içeceklermiş. (KTF s. 496)

Eskiden alacağımız şeyler. (YBHK s. 138)

2.5. Geniş Zaman Kipinin Rivayeti:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-Ar(I)mİşIm/ -Ir(I)mİşIm/ -Ur(U)mUşUm/ - r(I)mİşIm/ -r(U)mUşUm; -mAzmİşIm
Tekil II. şahıs	-Ar(I)mİşİn/ -Ir(I)mİşİn/ -Ur(U)mUşUn/ - r(I)mİşİn/ -r(U)mUşUn; -Ar(I)mİşİn/ - Ir(I)mİşİn/ -Ur(U)mUşUn/ -r(I)mİşİn/ - r(U)mUşUn; -Ar(I)mİşİn/ -Ir(I)mİşİn/ - Ur(U)mUşUn; -r(I)mİşİn/ -r(U)mUşUn; - Ar(I)mİşİn/ -Ir(I)mİşİn/ -Ur(U)mUşUn; - r(I)mİşİn/ -r(U)mUşUn; mAzmİşİn/ - mazmİşİn

Turkish Studies

Tekil III. şahıs	-Ar(I)mIş/ -Ir(I)mIş/ -Ur(U)mUş/ -r(I)mIş/ - r(U)muş
Çoğul I. şahıs	-Ar(I)mIşIK/ -Ir(I)mIşIK/ -Ur(U)mUşUK/ - r(I)mIşIK/ -rUmUşUK
Çoğul II. şahıs	-Ar(I)mIşsInIz/ -Ir(I)mIşsInIz/ - Ur(U)mUşsUnUz/ -r(I)mIşsInIz/ - r(U)mUşsUnUz; -Ar(I)mIşInIz/ -Ir(I)mIşInIz/ -Ur(U)mUşsUnUz/ -r(I)mIşInIz/ - r(U)mUşsUnUz; -Ar(I)mIşInIz/ -Ir(I)mIşInIz/ - Ur(U)mUşsUnUz/ -r(I)mIşInIz/ -r(U)mUşsUnUz; -Ar(I)mIşInIz/ -Ir(I)mIşInIz/ -Ur(U)mUşsUnUz/ -r(I)mIşInIz/ -r(U)mUşsUnUz
Çoğul III. şahıs	-Ar(I)mIş(IAr)/ -Ir(I)mIş(IAr)/ - Ur(U)mUş(IAr)/ -r(I)mIş(IAr)/ -r(U)mUş(IAr); -ArIArIş/ -IrIArIş/ -UrIArIş/ -rIArIş/ - AllArIş*/ -IllArIş*/ -UllArIş*/ -llArIş*

Temel işlevi geniş bir zamanda gerçekleşen oluş ve kılışı duyuma dayanarak anlatmaktadır. Bu kip, aynı zamanda, sürmekte olan bir oluş ve kılışın, duyuma veya sonradan farketmeye dayalı anlatımını (şimdiki zamanın rivayetini) yapar.

ÖT’de çekim sırasında i- unsuru tamamen erirken KA’da varlığını koruyabilir. Birinci ve ikinci çoğul şahıs eki olarak ÖT’deki gibi şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri yanında, iyelik kökenli şahıs ekleri de kullanılır. Üçüncü çoğul şahıs çekiminde -rI- > -ll- ses değişimi yaşanabilir:

Bir başka köylüleri de onnara yemek daşırmış. (KTF s. 408)

...orada pekçok Türk yaşarmış. (KTF s. 435)

Parayı onun aracılığı ile alırlarmış. (KTF s. 436)

...haber gönderene yirmi lira verirmiş. (KTF s. 436)

...köklerinin Maraş’a dayandığını duyarlarmış. (KTF s. 436)

...vurulan yerde çıban çıkarmış. (KTF s. 437)

...başga bir şey demezmiş. (KTF s. 493)

...odun keser, satar bununla geçinirlermiş. (KTF s. 494)

Ama artık kimse gıynaşmazmış gitsin. (KTF s. 499)

...bu gadar çeşit yemeg çıkaramazlarmış. (KTF s. 500)

Gece gündüz sündürmede otururmuşunuz.

Güya dogdora aranırmışık.

Bu gızıla oğlan çok iyi geçinillermiş. (KTF s. 501)

...o gadar yorulmuşlar ki artık yürüyemezlermiş. (KTF s. 502)

Çok da eyi geçinillermiş. (KTF s. 502)

Batırırmiş dirnaklarını hayvana... (YBHK s. 137)

Turkish Studies

Yulbaşından sonr on üçüncü günü Goncolozlar gelirmiş. (YBHK s. 137)

...çıgrıg ellerinde pamıg ibliği işlellermiş. (KIBA s. 175)

Bu sebepten hiç yüzleri gülmezmiş. (KTFDM s. 42)

2.6. Şart Kipinin Rivayeti:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-sA(y)mİşIm
Tekil II. şahıs	-sA(y)mİşşIn/ -sA(y)mİşşIn; -sA(y)mİşIn/ -sA(y)mİşIn; -sAşmİşIn
Tekil III. şahıs	-sA(y)mİş
Çoğul I. şahıs	-sA(y)mİşIK
Çoğul II. şahıs	-sA(y)mİşşInIz/ -sA(y)mİşşInIz; -sA(y)mİşInIz/ -sA(y)mİşInIz
Çoğul III. şahıs	-sA(y)mİş(lAr)

Bu birleşik çekim, şarta bağlı olarak gerçekleşmemiş bir kılış ya da oluşu duyuma dayanarak anlatır. Bu açıdan ÖT ile aynı işlevdedir. Ancak, ek eylemin kullanımı ve çekim açısından bu birleşik çekim ÖT'den ayrılır. İlgili birleşik çekimde, tespit edilen çekimlerin bir bölümünü ÖT'de görmek mümkün değildir. Bunların başında '-sAşmİşIn' yapısı gelir. Ek yığılmasının ilginç bir örneği (aynı yapıda üst üste şahıs ekleri getirilerek) karşımıza çıkmaktadır:

KA: gelsaşımsın/ gelsaşımsın **ÖT:** gelseymişsin, gelseymiştin

Bu birleşik çekimde ek eylem çekimlenirken, rivayet kipi üzerine, ÖT'den farklı olarak, iyelik kökenli şahıs ekleri (tekil II. şahıs, çoğul I. ve II. şahısta) de getirilir:

Meyerlim ölsaymışık arkamızdan ağlaycak yoğudu.

Ek eylemin çekimlenmesi sırasında kullanılan bağlantı ünsüzü '-y-' eriyebilmektedir. Bu olay aynı zamanda belirli geçmiş zamanın rivayeti ve kısmen istek kipinin rivayeti yapılırken de gerçekleşir: *gelsamış, yapsamış, duysamış...*

Önceden de belirtildiği gibi, şart ekinin ünlüsü kalındır. Bu nedenle ince sıradan ünlülü eylemlerle çekimlenirken uyumu bozar.

2.7. İstek Kipinin Rivayeti:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-(y)A(y)mİşIm
Tekil II. şahıs	-(y)A(y)mİşşIn; -(y)A(y)mİşşIn; -(y)A(y)mİşIn/ -(y)A(y)mİşIn; -(y)AsInmİşIn/ -(y)AsInmİşIn; -(y)AsInmİşşIn/ -(y)AsInmİşşIn
Tekil III. şahıs	-(y)A(y)mİş
Çoğul I. şahıs	-(y)A(y)mİşIK
Çoğul II. şahıs	-(y)A(y)mİşInIz; -(y)A(y)mİşInIz
Çoğul III. şahıs	-(y)A(y)mİş(lAr)

Turkish Studies

Şart ve belirli geçmiş zaman kiplerinin rivayet birleşik çekimi yapılırken bağlantı ünsüzü ‘-y-’nin erimesi, istek kipinin rivayet birleşik çekimi için de geçerlidir: *başlayamışın, göremişin* vb.

İstek kipinin rivayeti yapılırken tekil ikinci şahısta ÖT’den farklı olarak ek yığılması görülebilir. Ekleşmiş ek eylemden önce ve sonra ikinci şahıs eklerinin kullanılması bu olaya neden olmaktadır:

“Övüdesinmişin, yeyeñ te gocañ gelsin.” (KAEBÜ s. 129)

Şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri yanında iyelik kökenli şahıs eklerinin (II. tekil şahıs ve I. çoğul şahıs) kullanımı da bu ağzı ÖT’den ayırır.

KA’yı ÖT ile bu birleşik çekimde birleştiren nokta, tasarlanan bir oluş ve kılışın, duyuma dayanarak anlatımını aynı zamanda şart birleşik çekimine yükleyebilmeleridir:

Keşge anamdan gız dovsaymışım/ dovaymışım.

2.8. Gerekliliğin Rivayeti:

Önceden de belirtildiği gibi, KA’da, gereklilik kipi –mAll biçimbirimi gelişmemiştir. Bunun görevini ‘lazım/lüzum’ sözcükleri üstlenmektedir. İlgili yapıda söz dizimi şöyledir:

a. ...*lazım/ lüzum*+-(I)mIş/ -(U)mUş + *fiil+şahıs eki*. (...lazımımış yesin/ ...luzumumuş gelesin)

b. ...*fiil +şahıs eki* +-(I)mIş/ -(U)mUş + *lazım/lüzum*. (...gelsinmiş lüzum.)

KA’da gereklilik kipi için –mAll eki gelişmemesine rağmen üstte verilen yapı, gerçekleşmesi bir gereklilik olan oluş ya da kılışın duyuma dayalı olarak anlatımını yapar:

Övündüğünde lüzumumuş bir harmannıg yer isdesin.

Gollifayı yabmadan lazımmuş önce buydayı, susamı hazır edesin.

2.9. Emir Kipinin Rivayeti:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Rivayet Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-(y)AyImmlşIm
Tekil III. şahıs	-sIn(I)mIş/ -sUn(U)mUş
Çoğul I. şahıs	-(y)(A)lImmlşIK
Çoğul III. şahıs	-sIn(I)mIş/ -sUn(U)mUş; -sIn(I)mIş(lAr)/ -sUn(U)mUş(lAr); -sIn(lAr)(I)mIş/ -sUn(lAr)(I)mIş/ -sInnArmlş/ -sUnnArmlş

ÖT’de genellikle emir kipinin rivayeti yapılmaz. KA’daysa kullanımı dar olmakla beraber, kimi şahıslarda bu birleşik çekim biçimine rastlanır. Bu kiplik, temelde ‘amaç’ bildirir. ÖT’de –mAyA biçimiyle karşılanan amaç cümlelerinin görevini yapar²⁷:

Biz başlayımmışık da onnar gecikecek.

Tavuşanı bırakaymmışım yabsın yahnisini.

²⁷ Emir ekleri şahıs bildirmelerine rağmen (üçüncü tip şahıs eki olarak kabul edilmektedirler), bu çekim biçiminde yeniden üzerlerine şahıs eki alırlar. Buysa bir nevi ek yığılmasına neden olmaktadır.

O sürsünümüş sefasını ben da çekeyimmişim gaylesini.

Üçüncü çoğul şahısta ilerleyici ünsüz benzeşmesi (-nl- > -nn-) gerçekleşebilir: *yazsınnarımış, duysunnarımış...*

3. Şart Birleşik Çekimi:

3.1. Belirli Geçmiş Zaman Kipinin Şartı:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Şart Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-dIysAm/ -dUysAm; -dIm(I)sA/ -dUm(U)sA
Tekil II. şahıs	-dIy(I)sAñ/ -dUy(U)sAñ; -dIy(I)sAn/ -dUy(U)sAn; -dIn(I)sa/ -dUn(U)sA; -dIn(I)sa/ -dUn(U)sA
Tekil III. şahıs	-dIy(I)sA/ -dUy(U)sA
Çoğul I. şahıs	-dIy(I)sAK/ -dUy(U)sAK; -dIKsA/ -dUKsA
Çoğul II. şahıs	-dIy(I)sAñIz/ -dUy(U)sAñIz; -dIy(I)sAnIz/ -dUy(U)sAnIz; -dInIz(I)sA/ -dUnIz(U)sA; -dInIz(I)sA/ -dUnIz(U)sA
Çoğul III. şahıs	-dIy(I)sA(lAr)/ -dUy(U)sA(lAr)

KA'da şart ekiyle ilgili önceden sıralanan noktalar haricinde, bu birleşik çekim kurulurken ÖT'den farklı olarak i- unsurunun korunabilmesi başlıca farklılıklardandır. Şahıs ekinin belirli geçmiş zaman ekinde hemen sonra ve şart ekinde önce gelebilmesi de nadir bir kullanım olarak karşımıza çıkar²⁸. Belirli geçmiş zamanın ardından i- unsuru korunmuşsa ünlü uyumuna genellikle girmekte, ancak ardından gelen şart eki uyumu bozabilmektedir: (*gördüyüsa, yazdımsa*).

–“Oğlum, hayikatten öyle bişey *olduysa* kabuz var ha.” (KAEBÜ s. 136)

E giddiysag Begdaş'a, Begdaş dedi bize. (KAEBÜ s. 125)

E biz geldiysak Gültekin'inan Hoca dedi. (KAEBÜ s.125)

“E, *aramadıysañ*” dedi “Bekle” (KAEBÜ s. 125)

Sorduysak dediler bize. (KAEBÜ s. 122)

Nereden duyduysa duydu... (KTF s. 408)

Bagdıysam ne göreyim. (KTF s. 463)

Ben ne gadar yannış iş yapıdıysam... (KTF s. 463)

Ne dilediysa olmuş. (KTF s. 503)

Godu heybesine, ne goduysa. (YBHK s. 140)

Nasıl anlaştıysak anlaştık. (BYEY, 19.12.2009)

Gendi gızıñı nere götürüb bıragdıysañ... (KIBA s. 197)

Gızımı nere bıragdıysam... (KIBA s. 198)

²⁸ Korkmaz, ilgili birleşik çekim bahsinde bu konuya değinerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı yazarlarca böylece çekimlerin kullanıldığından bahseder ve bunların işlevce bir farklılık yaratmadığını vurgular (a.g.e.s. 766).

Ama gözüne kesdirdiği hangi gızın kapusunu çaldıysa... (KTFDM s. 39)

Kimin kapusunu çaldıysam yüzüme kapadılar. (OY s. 40)

Herkeş ne kapdıysa... (KTFDM s. 64)

3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Şartı:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Şart Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-mİş(I)sAm/ -mUş(U)sAm
Tekil II. şahıs	-mİş(I)sAn/ -mUş(U)sAn; -mİş(I)sAn/ -mUş(U)sAn
Tekil III. şahıs	-mİş(I)sA/ -mUş(U)sA
Çoğul I. şahıs	-mİş(I)sAK/ -mUş(U)sAK
Çoğul II. şahıs	-mİş(I)sAnIz/ -mUş(U)sAnIz; -mİş(I)sAnIz/ -mUş(U)sAnIz
Çoğul III. şahıs	-mİş(I)sA(lAr)/ -mUş(U)sA(lAr); -mİş(I)sA(lAr); -mİş(lArsA/ -mUş(lArsA

Giddiler doğru nere gidmişlersa. (KAEBÜ s. 129)

...yalnız nasıl olmuşsa olmuş... (KIBA s. 197)

Ne annadmışsa annadmış...

3.3. Şimdiki Zaman Kipinin Şartı:

Hikâye ve rivayet biçimlerinde olduğu gibi şimdiki zamanın şart birleşik çekiminde de geniş zaman biçimleri şimdiki zaman görevini üstlenir. ÖT'deki biçimlerse KA'da yaygın değildir.

3.4. Gelecek Zaman Kipinin Şartı:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Şart Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-(y)AcAysAm/ -(y)AcAKsAm; -(y)AcAmsA
Tekil II. şahıs	-(y)AcAKsAn/ -(y)AcAKsAn; -(y)AcAnşA/ -(y)AcAnsA
Tekil III. şahıs	-(y)AcAysA/ -(y)AcAKsA
Çoğul I. şahıs	-(y)AcAysAK/ -(y)AcAKsAK
Çoğul II. şahıs	-(y)AcAysAnIz/ -(y)AcAysAnIz; -(y)AcAKsAnIz/ -(y)AcAKsAnIz;
Çoğul III. şahıs	-(y)AcAysA(lAr)/ -(y)AcAKsA(lAr); -(y)AcAylArsA/ -(y)AcAKlArsA

Turkish Studies

Bu birleşik çekimde ek eylem çoğunlukla düşürülmektedir. ÖT'den başlıca farkı gelecek zaman ekinin son sesinin üzerine şart eki alırken -k > -ğ/-y ünsüz değişimine uğrayabilmesidir:

N'oldun? Öleceysan öl. (KAEBÜ s. 119)

Bakayım onu becerebileceysan... (KTFDM s. 19)

Nişanıza edeceklersa nişan olurduğ. (FG)

-Ee ma hade ağnadacaysan ağnad... (KTFDM s. 82)

Bu birleşik çekimi ÖT'den ayıran bir diğer yön, birinci ve ikinci tekil şahısla üçüncü çoğul şahısta şahıs ekinin şart ekinden sonra gelmesi yerine gelecek zaman ekinden hemen sonra ve şart ekinden önce sözcüğe eklenebilmesidir: (gelecemsa, oturacamsa, yeyceglersa, yazacañsa...)

3.5. Geniş Zaman Kipinin Şartı:

Şahıs	Kip Eki + (Ek Eylem) + Şart Morfemi + Şahıs Eki
Tekil I. şahıs	-Ar(I)sAm/ -Ir(I)sAm/ -Ur(U)sAm/ -r(I)sAm/ -r(I)sAm; -mAzsAm/ -mAssAm*
Tekil II. şahıs	-Ar(I)sAñ/ -Ir(I)sAñ/ -Ur(U)sAñ/ -rIsAñ/ -rUsAñ; -Ar(I)sAn/ -Ir(I)sAn/ -Ur(U)sAn/ -rIsAn/ -rUsAn; -mAz(I)sAñ/ -mAz(I)sAn/ -mAssAñ; -mAssAn
Tekil III. şahıs	-Ar(I)sA/ -Ir(I)sA/ -Ur(U)sA/ -rIsA/ -rUsA/ -mAz(I)sA; -mAssA
Çoğul I. şahıs	-Ar(I)sAK/ -Ir(I)sAK/ -Ur(U)sAK/ -rIsAK/ -rUsAK; -mAz(I)sA; -mAssA
Çoğul II. şahıs	-Ar(I)sAñIz/ -Ir(I)sAñIz/ -Ur(U)sAñIz/ -r(I)sAñIz/ -r(U)sAñIz; -Ar(I)sAnIz/ -Ir(I)sAnIz/ -Ur(U)sAnIz/ -r(I)sAnIz/ -r(U)sAnIz; -mAzsAñIz/ -mAzsAñIz/ -mAssAnIz/ -mAssAñIz
Çoğul III. şahıs	-Ar(I)sA(lAr)/ -Ir(I)sA(lAr)/ -Ur(U)sA(lAr)/ -r(I)sA(lAr)/ -r(U)sA(lAr); -ArlArsA/ -IrlArsA/ -UrlArsA/ -rlArsA; -AllArsA/ -IllArsA/ -llArsA; -mAzsAlAr; -mAzlArsA

Bu birleşik çekimin işlevi ÖT ile aynıdır. Ancak, kimi şahıslarda görülen ses olayları onu ÖT'den kullanımca ayırır. Olumsuz geniş zamanın şart çekiminde -zs- > -ss gerileyici ünsüz benzeşmesi bu ses olaylarından biridir:

Yavrularını atmassan ağaca çıkar... (KTF s. 462)

...binemessam padişah alsın. (KTFDM s. 29)

Çoğul üçüncü şahıs çekimlerinde, geniş zaman ekinden sonra gelen çokluk eki -lAr geniş zaman ekinin son sesi -r²'yi etkileyerek -rl->-ll- gerileyici ünsüz benzeşmesine neden olur:

...isdellersa ertesi gün da geçebililler. (KTFDM s. 58)

Turkish Studies

Ek eylem ekleştirilirken düşürülebildiği gibi, korunduğu örneklere de rastlanır. Diğer birleşik zamanlarda olduğu gibi bunda da genel bir kural geliştirilmemiştir.

Terpiz ila işaret ederek “nenemi öldürürsan sana iki kese altın verecem” demeg isdemiş. (KTF s. 504)

Yerde yatırsam ana pireler yeyceg beni. (KAEBÜ s.135)

Sıcak, garı godu bize zeytin egmek ne olursa yedik. (KAEBÜ s. 130)

Sırasında eğer şey edersa canın da çıkar oğlum der ba ha. (KAEBÜ s. 136)

...o elmadan çocuğ edmezsaj sen doguz aya gadar... (KAEBÜ s. 106)

...çocuğ edsin isdersa barmağ gadar olsun. (KAEBÜ s. 106)

Eğer suyu gelirsa...(KAEBÜ s. 156)

Eğer köylü verirsa (KAEBÜ s. 156)

Sen nereye gidersaj... (KAEBÜ s. 161)

...isdersa bizi assınlar. (KTF s. 409)

Zannedersem Arabahmet Cami’ni Deviş Paşa yapırdı. (KTF s. 411)

...saten öyle demezsan bulman. (KTF s. 412)

İnsan işlemezsas, bir değil, beş para bile gelmez demiş. (KTF s. 462)

Beni bu ilandan gurtarırsan demiş... (KTF s. 494)

Kimse istemezsas bile ben verecem’ dedi. (BYEY, 07.02.2009)

...yediremezsaj seni da abalarınıñ yanına asacam... (KIBA s. 177)

Bir elime geçirirsam geni... (KTFDM s. 11)

Bacanağ dedi; gidip teslim olmazsajız çaçağlarıñ kim olduğunu hepsini bililler. (AD)

Eyer siz da münasib görürsanız... (OY s. 40)

3.6. Gerekliliğin Şartı:

Önceden belirtildiği gibi gereklilik görevini KA’da genellikle ‘lazım/ lüzum²⁹’ üstlenir. Gerekliliğin şartı için cümlede söz dizimi şöyledir:

a. ...lazım + -(ı)sa (+ fiil... + şahıs eki) / ... fiil... + şahıs eki + lazım + -(ı)sa ...

b. ...lüzum + -(u)sa (+ fiil... + şahıs eki) / ...fiil... + şahıs eki + lüzum + -(u)sa ...

Gargola, tencere ne lüzumsa aldık. (BYEY, 28.02.2009)

Garabiber lazımsa garabiber, kimyon lazımsa kimyon gonur.

SONUÇ

KA’da ek eylemi ÖT’den ayıran temel yön fonetik esaslara dayalıdır. Ek eylem çekimlenirken çoğunlukla bu ağızda erimemektedir. Ancak bu kurallı değildir ve ikili kullanımlar göze çarpar. Oysa yazı dilinde genel eğilim i- unsurunun eriyerek görevini ardındaki kipe bırakması

²⁹ Araççadan alınan bu sözde ünlü uzunlukları ortadan kalkmıştır. Diğer taraftan kimi Karpaz köylerinde söz başı /l-/ sesi bu sözcükte de olduğu gibi inceltir.

yönündedir. KA'da ek eylem çekim sırasında erisin veya erimesin ünlü uyumlarına tabiidir. Şart kipiyle çekiminde şart ekinin tek şekilliliğine rağmen i- unsurunun uyuma tabii olması da ünlü uyumlarına ne derece bağlı olduğunu göstermektedir.

Hikâye birleşik çekimi yapan $-(I)dI/-(U)dU$ eklerinde ünsüzün tek şekilliliği ünsüz uyumlarını bozar.

Eski Türkçedeki 'er-' fiilinin ses gelişimleriyle günümüze gelen i- unsuru bazı çekimlerde eskicil şekilleri (...dI mlzdI vb.) ortaya çıkarır. Bunlar ek eylemin ÖT ve diğer Türkiye Türkçesi ağızlarında göremeyeceğimiz kullanımları arasındadır.

KA'da birleşik çekim kurulurken şahıs eklerinde yığılmalar (gelse~~mişin~~, yatayım~~mişim~~) yaşanabilir. Bazen de şahıs ekiyle kip ekinin yeri değişir. Aslında şahıs ekleriyle kip eklerinin yerlerinin sabitleşmemesi Türkçenin önceki dönemlerine dayanır. Günümüz yazı dilinde söz konusu çekimler sistemleşmiştir, ancak KA ve kimi Türkiye Türkçesi ağızlarında bu tür ikili kullanımların varlığını devam ettirdiğini anlıyoruz.

Ek eylem çekimlenirken (ünlüyle biten sözcüğe eklenecekse) bazen bağlantı ünsüzü '-y-'den yararlanır. Ancak bu ses KA'da eriyebilmekte (aldımış, gelsamış vb.), iki zaman eki doğrudan birbirine bağlanmaktadır. Bu ünsüzün ek eylemin ekleşmesi sırasında erimesi Batı Grubundaki Çanakkale, Balıkesir, Bursa ve Bilecik ağızlarında da (Karahan 1996, 154) ortakdır³⁰.

Çoğul ikinci şahıstaki nazallıklı şekiller KA'nın da içinde yer aldığı Batı Grubu Anadolu ağızlarında zamir kökenli çokluk 2. şahıs ve bildirme eki olarak kullanılır. Bu şekil Batı Grubu ağızlarını diğer ağız gruplarından ayırmakta ölçüt kabul edilir. Ancak, Batı Grubu ağızlarının bir bölümünde şimdiki zaman, gelecek zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kiplerinde KA'dan farklı olarak iyelik kökenli çoğul ikinci şahıs ekinin (geliyo~~ruz~~, yapaca~~nız~~) daha yaygın oluşu (Karahan 1996, 37) Batı Grubundaki birçok ağızdan KA'yı ayırır.

Birinci çoğul şahıs eki olarak, şart ve belirli geçmiş zaman/hikâye çekimi hariç, diğer zaman çekimlerinde şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kullanılır. KA'daysa bu tutarlı değildir. Rivayet birleşik çekiminde iyelik kökenli şahıs eklerinin kullanımı (birinci çoğul şahısta; gelsamışık, geleceymişik vb.) buna örnektir. Esasen zamir kökenli şahıs ekleri yerine (birinci çoğul şahısta) iyelik kökenli ikinci tip şahıs eklerinin kullanımı birçok Türkiye Türkçesi ağızında da tercih edilmektedir³¹.

Şimdiki zaman ve gereklilik için KA'da yazı dilinde görülen '-(I)yor ve '-mAll' biçimbirimleri gelişmediğinden şimdiki zaman için genellikle geniş zaman ekleri; gereklilik için de 'lazım/lüzum' kullanılır. Onların hikâye, rivayet ve şart çekimleri de bunlar aracılığıyla gerçekleşir.

Birleşik çekim kurulurken ek eylemin yüklem görevindeki fiile eklenmesi veya söz diziminde hemen yükleminden önce (ekleşmemişse) gelmesi beklenir. Ancak KA'da 'idi' ve 'miş'in cümlede yüklemden önce ve cümlenin bir başka unsuruyla beraber kullanıldığı örnekler (Hazır~~ıdı~~ düşeyim/ Hazır elim yansındı/ Banamış bağmaz artık ...) vardır. Bu türden kullanımlar cümleye yeni kiplik anlamlar kazandıran ve İndo-Germen dillere özgü yapılarıdır.

KA'da ÖT'de görülmeyen veya nadir görülen birleşik çekimler de mevcuttur. Emir kipinin hikâye ve rivayet çekimleri, belirli geçmiş zamanın rivayeti vb. KA'da birleşik çekimlerde ÖT'den daha geniş bir kip anlatımı olduğunu gösterir. Esasen bunun nedeni yan katman etkisine

³⁰ KA'da birleşik çekimler söz konusu olunca bu sesin erimesi sadece belirli geçmiş zaman ve şart kipinin rivayetiyle kısmen istek kipinin rivayetindedir. Sıralanan diğer Batı Grubu ağızlarında bu ses, farklı birleşik zamanlarda da eriyebilmektedir.

³¹ Türkiye Türkçesi ağızlarında birinci çoğul şahıs için $-Iz/-Uz$ ekleri yerine ikinci tip iyelik kökenli şahıs eklerinin tercih edildiği diğer bölgeler için bk. (Karahan 1996: 52-58-59).

bağlanabilir. KA, Rumca ve İngilizceden çeşitli düzeylerde etkilenmiştir. Sonuç olarak yazı dilinde göremeyeceğimiz türden fiil çekimleri, katmerli birleşik çekimler, cümle öğelerinin dizimindeki farklılıklar ve bunlara dayalı kiplik anlatımlar KA'yı ÖT'den ayırmakta, diğer Türkiye Türkçesi ağzıları içinde onu ayrı bir yere koymamıza neden olmaktadır.

Çalışmanın devamı olan bir ikinci yazıda katmerli birleşik çekimler değerlendirilecektir. Yine bu çalışmada ÖT'de görülmeyen kiplik kullanımların kaynaklarına inilerek yan katman etkisi üzerinde de durulacaktır.

Kaynak Kişiler ve Kaynak Kişiler İçin Kullanılan Kısaltmalar:

İzzet Peler (1929 doğumlu): **(İP)**
 Vedia Tekbıyık (1963 doğumlu): **(VT)**
 Gülten Diran (1945 doğumlu): **(GD)**
 Cemaliye Emir (1935 doğumlu): **(CE)**
 Kemal Sekmen (1926 doğumlu): **(KS)**
 Tombul Aksoy (1930 doğumlu): **(TA)**
 Nazire Sayar (1941 doğumlu): **(NS)**

Taranan Metinler İçin Kullanılan Kısaltmalar:

Kıbrıs gazetesi, Yeni Ekran eki "Bir yastıkta 50 Yıl": **(BYEY)**
 Yenidüzen gazetesi: **(YD)**
 Kıbrıs Türk Folkloru: **(KTF)**
 Kıbrıs Türk Folklorundan Derlenen Masallar: **(KTFDM)**
 Kıbrıs Ağzından Edatlar, Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri : **(KAEBÜ)**
 Kıbrıs Ağzı: **(KIBA)**
 Yeniboğaziçi Halk Kültürü: **(YBHK)**
 Kıbrıs Postası: **(KP)**

KAYNAKÇA

ADALI Oya (1979), *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Ankara: TDK.
 AKAR Ali (2006), "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları", **Turkish Studies**, S:2, s. 41-53.
 ARGUNŞAH Mustafa (2000), "Kıbrıs Ağzıyla İlgili Yayımlanmış Çalışmalara Eleştirel Bir Bakış", *Kıbrıs Konuşuyor*, (hzl. Rıdvan Öztürk, İstanbul: Kesit Yayınları).
 BANGUOĞLU Tahsin (2004), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.
 BİLGEGİL Kaya (1982), *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/1 Winter 2011

- BOZKURT İsmail ve Fedora Arnaut (2006), *Yeniboğaziçi Halk Kültürü*, Gazimağusa: DAÜ Basımevi.
- COŞAR A. Mevhibe (2008), “Trabzon Ağızlarında Ekfilin Kullanılışı”, **Turkish Studies** V:3, s. 176-188.
- DEMİR Nurettin (2009a), “Kıbrıs Ağızlarının Tipik Özellikleri”, **Kıbrıs Konuşuyor**, (hzl. Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yayınları, s. 17-28.
- DEMİR Nurettin (2009b), “Kıbrıs Ağızlarında imiş Hakkında”, **Kıbrıs Konuşuyor**, (hzl. Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yayınları, s. 109-118.
- DEMİR Nurettin (2009c), “Örnek Metinler”, **Kıbrıs Konuşuyor**, (hzl: Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yayınları, s. 249-264.
- DUMAN Musa, (2009), “Kıbrıs Ağzı Üzerine Bazı Notlar”, **Kıbrıs Konuşuyor**, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 39-62.
- EDİSKUN Haydar (1988), **Yeni Türk Dilbilgisi**, İstanbul.
- EFENDİOĞLU Süleyman ve Ali Osman Solmaz (2007), “Birleşik Zamanlar Üzerine”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:35, s. 49-58.
- ERGİN Muharrem (1993), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GABAİN A. M. (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK.
- GENCAN Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK.
- GÜLENSOY Tuncer (1995), *Türkçe El Kitabı*, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.
- TUNCER Gülensoy ve Ercan Alkaya (2003), *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*, Ankara: Akçağ Yay.
- GÜLSEVİN Gürer (1999), “Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerindeki Birleşik Yapılar Üzerine”, VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, s.1-8.
- GÜMÜŞATAM Gürkan (2009), “Kıbrıs Ağzı Üzerine Hazırlanan Sözlükler ve Bu Sözlüklerdeki Yöntem Sorunları”, **Turkish Studies**, V:17, s. 481-504.
- GÜRKAN Ali (1997), *Kıbrıs Ağzında Edatlar, Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri*, Ankara: KKTC Milli Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı Yayınları-37.
- HATİBOĞLU Vecihe (1972), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK
- JOHANSON Lars (2009), “Türk Dillerinde Odaksıl Şimdiki Zaman İşaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği”, **Bilig**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay, S:49, s. 93-100.
- KARAHAN Leyla (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırması*, Ankara: TDK.
- KARAHAN Leyla (1998), “Birleşik Kipli Fiillerde Çokluk Eki -IAr’ın Yeri”, **Türk Dili**, S:563, s. 381-387.
- KORKMAZ Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- KORKMAZ Zeynep (1995a), “Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Ankara: TDK, C. 1, s. 85-90.
- KORKMAZ Zeynep (1995b), “Türkçede ok/ök Pekiştirme Edatı Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Ankara: TDK, C. 1, s. 98-109.

-
- KORKMAZ Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK.
- OSAM Necdet ve Meltem Kelepir (2006), “Bibliography of studies on Turkish Cypriot dialect”, *International Journal of the Sociology of Language*, s. 107-117.
- ÖZTÜRK Rıdvan ve öte. (2009), *Kıbrıs Konuşuyor – Kıbrıs Ağzı Üzerine İncelemeler*, (hızl. Rıdvan Öztürk), İstanbul: Kesit Yay.
- SAĞOL Gülden (1997), “Kıbrıs Ağzı Üzerine Hazırlanan Çalışmalar”, **Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, İstanbul: Yesevi Yayıncılık, S:8, s: 99-106.
- SARAÇOĞLU Erdoğan (2004), *Kıbrıs Ağzı*, Lekoşa: Ateş Matbaacılık.
- YORGANCIOĞLU Oğuz (2000), *Kıbrıs Türk Folkloru*, Mağusa.
- YORGANCIOĞLU Oğuz (2006), *Kıbrıs Türk Folklorundan Derlenen Masallar*, Gazimağusa: Canbulat Basımevi.
- ZÜLFİKAR Hamza (2005-IV), “Doğru Yazalım Doğru Konuşalım; -diydim, -muştım, -dım, anti-, kapkaç, gasp, onulmak, sırğa, palatal, palatalisation, nasal, nasalization üzerine.”, **Türk Dili**, Ankara: TDK, S:640, s. 313-323.